ISSN 3078-6177

Journal of Language and Education Studies

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius

Language, Linguistics, and Education Research

A peer-reviewed academic journal

JOURNAL OF AZERBAIJAN LANGUAGE AND EDUCATION STUDIES

Journal of Azerbaijan Language and Education Studies

ISSN: 3078-6177

Vol. 3 • No. 3 • 2026 — Tertius

Published in Nakhchivan, Azerbaijan

Contact & Editorial Information

Editor-in-Chief

Hasan Alisoy

Lecturer and Senior Teacher, Nakhchivan State University

Email: editor@portasapientia.com

Deputy Editors-in-Chief

Ilhama Mammadova – PhD in Philology, Associate Professor

Head of Department of English Language and Translation, NSU

Leyla Safarova – PhD in Philology

Deputy Director, Foreign Languages Center, ASPU

Executive Secretary

Gerda Urbaite

EuroGlobal Academic Research Press (EGARP), Lithuania

Email: editor@egarp.lt

Contact

Phone: +994 51 357 2307

Address: Alince Mah., Bina 5, Ev 15, Nakhchivan, Azerbaijan

Contents

Vol. 3 • No. 3 • 2026 — Tertius

01 **Phraseology of Emotions and Emotive Phraseological Units in Global English** **4–17**
Nigar Cingiz Valiyeva
DOI: 10.69760/jales.2026003001

02 **From the Unsayable to Engineered Confession: The Sexual Taboo in Modern Arabic Fiction (1980–2015)** **18–29**
Mahmoud Al-deeky, Nart Qakhaoun
DOI: 10.69760/jales.2026003002

03 **The Role of Artificial Intelligence in Language Learning and Teaching** **30–36**
Turkan Ismayilli, Javid Babayev, Hasan Alisoy
DOI: 10.69760/jales.2026003003

04 **A Comparative Analysis of the Semantic and Structural Features of Phraseological Units in Azerbaijani and English** **37–50**
Ulkar Baxshaliyeva, Sevinc Mammadova
DOI: 10.69760/jales.2026003004

05 **The Characteristics of Social Networks and Their Role in Contemporary Lexical Change** **51–61**
Mahsati Asgarova
DOI: 10.69760/jales.2026003005

All articles published under the *Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)*

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003001

Phraseology of Emotions and Emotive Phraseological Units in Global English

[1] Nigar Cingiz Valiyeva
[1] Professor, Doctor of Philology, Azerbaijan University of Languages (AUL), Baku, Azerbaijan

Abstract

This article is dedicated to the investigation of emotive phraseological units in global English. The corpus of phraseological units in terms of emotiveness, just as in the case of lexemes, is divided into two unequal parts — the phraseology of emotions and emotive phraseology. A total of 1971 phraseological units were analyzed, extracted using a continuous sampling method from the idiomatic dictionary. There are 797 units denoting emotions in the material, or 40.4% of the total. Emotive phraseological units are a set of phraseological units with emotional meaning; they represent a special type of unit that expresses the emotional attitude and emotional state of a person. Phraseologisms of emotions are characterized by a predominance of units of a procedural nature, and the process, as a rule, involves active action or influence. Emotive phraseological units, like argotic phraseology in general, are characterized by the dominance of units of procedural semantics. The ratio of non-procedural to procedural phraseological units is 1:4, which indicates the active manifestation of the emotional attitude expressed by argotic phraseology.

Keywords: *phraseology of emotions; emotive component; linguocultural coordinates; subcultural identification lexeme; irony; argot*

Xülasə

Diqqətinizə təqdim olunan məqalə qlobal ingilis dilində emotiv frazeoloji vahidlərin öyrənilməsinə həsr olunub. Qeyd etmək lazımdır ki, frazeoloji vahidlərin korpusu emotivliyə görə leksemlərdə olduğu kimi, iki qeyri-bərabər hissəyə — emosiyaların frazeologiyasına və emotiv frazeologiyaya bölünür. Frazeoloji lüğətdən davamlı seçmə yolu ilə cəmi 1971 frazeoloji vahid təhlil edilib. Emotiv frazeoloji vahidlər emosional məna daşıyan frazeoloji vahidlərin məcmusudur; onlar insanın emosional münasibətini və emosional vəziyyətini ifadə edən frazeoloji vahidlərin xüsusi tipini təmsil edir.

Açar sözlər: *emosiyaların frazeologiyası; emotiv komponent; lingvokulturoloji koordinatlar; subkulturoloji identifikasiya leksemi; ironiya; arqo*

1. Introduction: English as a Global Language

Language is not merely a system of signs but a fundamental social resource through which individuals construct meaning, communicate experience, express identity, and establish relationships. Although several thousand languages are currently used throughout the world, only a relatively small proportion have acquired extensive institutional or international functions. Among them, English occupies a particularly influential position as a language of communication across national, linguistic, and cultural

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

boundaries. Its contemporary status is therefore closely associated with globalization, since the worldwide circulation of information, people, technologies, and cultural practices both supports and is supported by the use of a shared contact language.

The international expansion of English developed gradually through several interconnected historical processes. Its early geographical spread was closely related to British colonial expansion during the seventeenth and eighteenth centuries. The economic and technological influence of Britain during the Industrial Revolution subsequently strengthened its international position. In the late nineteenth and twentieth centuries, the political, economic, scientific, and cultural influence of the United States further accelerated its development as a global means of communication. More recently, digital technologies, international education, global mobility, popular culture, and online communication have contributed to the continuing use and diversification of English around the world (Valiyeva, 2018, p. 22; Baker & Ishikawa, 2021).

From a genealogical perspective, English belongs to the West Germanic branch of the Indo-European language family. It is historically most closely related to Frisian and is also connected with Dutch, Low German, and Modern High German. The development of English is conventionally divided into Old English, Middle English, Early Modern English, and Present-Day English. Nevertheless, these periods should not be regarded as entirely separate or precisely bounded stages. Linguistic change normally occurs gradually, and features associated with one period may continue to function while new phonological, grammatical, and lexical patterns are emerging (Valiyeva, 2018, p. 80).

The lexical system of English has expanded continuously throughout its history as a result of language contact, cultural exchange, scientific development, migration, and technological innovation. Its vocabulary contains a substantial Germanic foundation inherited from Old English and reinforced by contact with Scandinavian languages. At the same time, extensive borrowing from French, Latin, Greek, and numerous other languages has given English a highly diverse lexical structure. Basic grammatical vocabulary, personal pronouns, numerals, and many frequently used nouns and adjectives originate from Old English, whereas French and Latin contributed considerably to the language of government, law, religion, scholarship, social status, and abstract thought.

Vocabulary expansion has also occurred through productive internal word-formation processes. These include affixation, compounding, blending, conversion, back-formation, shortening, semantic change, and onomatopoeia. Compounds such as *downpour*, blends such as *brunch*, and the conversion of nouns into verbs illustrate the flexibility of English word formation. Affixation and conversion have been especially productive because the structural characteristics of English permit words to move relatively freely between grammatical categories. These mechanisms continue to generate new vocabulary in response to social, cultural, and technological developments (Valiyeva, 2018, p. 83).

However, the worldwide position of English should not be interpreted as the global reproduction of a single uniform linguistic system. Contemporary research increasingly employs the term *Global Englishes* to encompass World Englishes, English as an international language, and English as a lingua franca. This perspective recognizes that English is used in different national, regional, professional, and digital communities and is adapted to diverse communicative purposes. Many users of English operate outside traditionally defined native-speaker settings and combine English with other linguistic, cultural, and semiotic resources (Ishikawa, 2022; da Costa & Rose, 2024; Baker et al., 2026). Consequently, English functions not only as an international language but also as one component of complex multilingual repertoires.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

The global diversification of English is particularly important for the study of phraseology. Phraseological units are culturally embedded and often preserve collective evaluations, metaphors, social experiences, and conventional ways of expressing emotion. Their meanings cannot always be explained through the literal meanings of their individual components. Moreover, the comprehension and emotional interpretation of English idioms may vary according to linguistic background, cultural knowledge, familiarity, transparency, and cross-language similarity. Recent studies involving first- and second-language users demonstrate that idiomatic expressions have measurable affective and sensory-motor properties and that their interpretation is influenced by speakers' previous linguistic experience (Morid & Sabourin, 2024; Soto-Sierra & Ferreira, 2024). The study of emotive phraseological units in Global English must therefore consider both the relatively stable meanings of conventional expressions and the multilingual, cultural, and contextual conditions under which those expressions are interpreted.

2. Globalization and Intercultural Communication

Intercultural communication is an essential feature of contemporary social life. Individuals and communities increasingly interact across linguistic, cultural, political, and geographical boundaries through migration, education, tourism, international employment, digital media, and transnational institutions. Globalization has intensified these interactions by expanding the movement of information, technologies, cultural products, economic resources, and people. Although globalization is frequently discussed in economic terms, its effects extend far beyond production and consumption. It also transforms linguistic practices, cultural identities, social relationships, and the ways in which communities understand one another.

The growing interconnectedness of societies has made many previously localized concerns international in scale. Environmental degradation, public-health emergencies, forced displacement, irregular migration, organized crime, economic instability, and political conflict frequently cross national borders. As a result, such problems cannot always be addressed effectively by individual states acting in isolation. They require cooperation, information exchange, and communication among institutions and populations with different linguistic and cultural backgrounds. At the same time, increased mobility and intercultural contact may produce social tensions, especially when migration, cultural difference, or linguistic diversity is represented as a threat rather than as a normal feature of contemporary societies.

Globalization nevertheless creates opportunities as well as challenges. It facilitates international scientific cooperation, educational exchange, access to information, and the circulation of cultural and intellectual achievements. It also encourages awareness that environmental, humanitarian, technological, and public-health problems are interconnected. Events occurring in one region may produce economic, ecological, political, or social consequences elsewhere. Consequently, global interdependence requires communicative practices that permit people to negotiate different perspectives and coordinate collective responses.

English has acquired an important role in this context because it is widely used as a lingua franca in international education, science, diplomacy, commerce, tourism, digital communication, and professional exchange. However, communication through English does not necessarily involve the transfer of a single, fixed Anglophone culture. Contemporary users draw upon multilingual repertoires and diverse cultural experiences while adapting English to particular relationships, settings, and communicative goals. Therefore, intercultural communication through English is more accurately

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

understood as a dynamic process of negotiation than as the simple transmission of information between clearly separated national cultures (Baker & Ishikawa, 2021; Baker, 2022).

Recent scholarship has consequently moved from static models of intercultural communication towards transcultural approaches. Traditional models sometimes present cultures as internally uniform and clearly bounded systems. In practice, however, speakers participate in overlapping local, national, professional, digital, and global communities. Their identities and communicative resources may change according to context. Transcultural communication emphasizes this fluidity and recognizes that meanings emerge through interaction among people whose linguistic and cultural affiliations cannot always be reduced to a single national category (Baker, 2022).

Cultural globalization may promote dialogue, mutual understanding, and the sharing of knowledge, but it may also strengthen unequal relations between dominant and less widely represented cultures. The international circulation of powerful languages, media products, and cultural models can reduce the visibility of smaller linguistic communities or encourage cultural standardization. Global communication must therefore balance international intelligibility with respect for linguistic diversity and local cultural expression. As Valiyeva (2018, p. 22) observes, intensified cultural contact can bring societies closer together while simultaneously placing distinctive cultural practices under pressure.

This tension is especially relevant to phraseology. Idioms and other conventional expressions preserve culturally specific images, evaluations, humour, historical experience, and emotional associations. When such expressions circulate through Global English, their interpretation may be influenced by speakers' first languages, cultural knowledge, communicative setting, and familiarity with the expression. Phraseology therefore provides a productive field for examining how global communication combines shared linguistic resources with culturally variable meanings.

3. Phraseology and the Emotive Component

Phraseology examines conventional multiword expressions that are stored, reproduced, and interpreted as relatively stable units of language. Phraseological units include idioms and other fixed or semi-fixed combinations whose overall meanings may be completely or partially different from the literal meanings of their individual components. Their principal characteristics commonly include reproducibility, relative structural stability, semantic unity, and varying degrees of idiomaticity. Unlike freely constructed combinations, phraseological units are generally recognized by members of a speech community as established patterns (Valiyeva, 2019, p. 296).

Nevertheless, phraseological stability should not be interpreted as complete formal or semantic immobility. Idioms can vary according to discourse, genre, communicative intention, and speaker creativity. Experimental evidence indicates that familiar canonical idioms are normally processed efficiently, whereas creatively modified forms may require additional interpretive effort. The processing of such expressions is influenced by familiarity, decomposability, predictability, literal plausibility, and contextual support (Carrol & Segaert, 2024). Phraseological units should therefore be understood as conventional but potentially flexible constructions rather than as entirely unchangeable combinations.

Multiword expressions occupy an important place in everyday communication and language processing. Recent psycholinguistic research has expanded beyond isolated words by developing large-scale datasets for English multiword expressions and investigating properties such as concreteness, familiarity, semantic transparency, and imageability (Muraki et al., 2023). This

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

development supports the view that phraseological meaning cannot be adequately explained by examining individual lexical components alone.

A substantial part of phraseology is associated with human feelings, attitudes, evaluations, and emotional states. Emotions may be described through categorical models—including happiness or joy, anger, fear, sadness, disgust, and surprise—or through dimensional models based on variables such as valence and arousal. Contemporary emotion research also recognizes additional categories such as anticipation and trust, demonstrating that no single classification exhaustively represents the complexity of emotional experience (Wierzba et al., 2022). Accordingly, the emotional meaning of a phraseological unit should not be limited to a rigid division into positive, negative, and neutral emotions, although this three-part classification remains useful for broad semantic grouping.

A distinction can be made between the *phraseology of emotions* and *emotive phraseology*. The phraseology of emotions includes units that name or describe an emotional state, reaction, or experience. Emotive phraseology has a broader evaluative function: it expresses the speaker's emotional attitude towards a person, object, situation, or action, even when no emotion is explicitly named. An idiom may therefore describe fear, anger, pleasure, or sadness directly, or it may communicate contempt, admiration, irritation, mockery, sympathy, or approval indirectly through its figurative image and contextual use.

Recent psycholinguistic studies confirm that idiomatic expressions possess measurable affective properties. Their valence and arousal may interact with familiarity, transparency, predictability, knowledge of figurative meaning, and sensory-motor associations. Gavilán et al. (2021), for example, demonstrate that familiarity is closely related to knowledge of idiomatic meaning, while Morid and Sabourin (2024) show that English idioms can be evaluated according to affective and sensory-motor dimensions by both first- and second-language users. These findings indicate that emotive meaning is shaped by the linguistic properties of an expression as well as by the language experience of the person interpreting it.

The identification of an emotive component therefore requires attention to several interrelated levels of meaning. The first is the denotative component, which concerns the person, action, state, object, or situation designated by the unit. The second is the motivational or image-bearing component, which explains the figurative association underlying the expression. The third is the evaluative component, through which the denotation is represented positively, negatively, ambivalently, or ironically. The fourth is the contextual-pragmatic component, which concerns the speaker's intention, the relationship between participants, and the communicative situation.

The interaction of these components may differ according to the semantic structure of the phraseological unit. In relatively transparent expressions, individual words contribute recognizably to the figurative meaning. In more opaque idioms, the connection between the lexical components and the conventional meaning is less accessible. Emotional interpretation may consequently depend on conventional knowledge, cultural background, discourse context, and familiarity with the phraseological image. Recent research similarly shows that transparency, figurative usage, familiarity, valence, and arousal are interconnected dimensions of idiomatic meaning (Zhong et al., 2025).

The emotive component should thus not be treated as an optional addition to an otherwise complete denotative meaning. It emerges through the dynamic interaction of denotation, imagery, evaluation, cultural knowledge, and discourse. In this respect, a phraseological unit functions not merely as an isolated lexical object but as a discourse-oriented unit whose meaning is activated and modified

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

through communicative use. This interpretation corresponds to Telia's (2008, p. 177) view that the internal organization of phraseological meaning resembles a dynamic discourse rather than a mechanically divided textual structure.

4. Analytical Meaning in Argotic Phraseological Units

The interaction of denotative, motivational, and evaluative components can be observed particularly clearly in argotic phraseological units with an analytical type of meaning. In such units, semantic reinterpretation does not normally affect the entire expression to the same degree. One component may preserve its established subcultural meaning, whereas another undergoes partial or extensive semantic transformation. The overall meaning of the phraseological unit is consequently produced through the interaction of the retained and reinterpreted components.

This structure can be illustrated by units containing the component *thief*, such as "a thieves' mother," referring to the owner of a brothel; "a thieves' family," denoting a group of thieves in prison; "a thieves' piece," referring to food or other goods purchased from a shared criminal fund; "a thieves' community," denoting an organization that unites groups of thieves with different specializations; and "a thieves' caste," referring to the highest group within the hierarchy of thieves-in-law. In these expressions, the component associated with thieves preserves its subcultural reference, whereas the accompanying noun is reinterpreted in accordance with the social organization, practices, and values of the criminal community.

These examples also demonstrate the difficulties involved in the lexicographic description of argotic phraseology. A dictionary definition may provide the referential meaning of an expression without fully explaining its evaluative force, hierarchical associations, or emotional implications. The meaning of such a unit cannot therefore be reconstructed solely through the literal meanings of its components. It must also be interpreted in relation to the social structure and value system of the subculture in which it functions.

The presence of a subculturally identifying component may initially suggest a neutral or moderately positive evaluation within the relevant community. However, this does not mean that every unit containing such a component possesses a strongly positive emotive meaning. Its evaluative force depends on the denotation of the complete expression, its customary context of use, and the status assigned to the referent within the subculture.

A similar analytical structure appears in combinations containing verbs glossed as "hold" or "take" with the specialized meaning "to steal." For example, "hold a ban" is interpreted as "to steal at a station," while "hold a passage" means "to steal on public transport." In these constructions, the verbal component identifies the general action of stealing, whereas the nominal component specifies the location, circumstances, or method associated with that action. The global meaning remains partially decomposable because the components make different but recognizable contributions to the interpretation.

Nevertheless, even apparently decomposable units may involve substantial semantic and evaluative transformations. This is evident in expressions containing the component "godfather." Within the relevant argotic system, "godfather" may designate an experienced thief and mentor, the head of a criminal group, an authoritative thief-in-law, the owner of a thieves' den, or an arbitrator at a criminal gathering. The component therefore carries associations with authority, seniority, and leadership.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

In expressions such as “godfather” and “godfather table,” however, the denotative reference is markedly different. The first may designate a prisoner responsible for arranging beds, while the second refers to a prisoner assigned to clean tables and wash dishes. The prestigious semantic feature of leadership is thus transferred to activities perceived as subordinate or insignificant within the criminal hierarchy. This discrepancy produces an ironic reversal: a title associated with power is applied to a low-status function.

The resulting emotive effect is therefore not contained in the component “godfather” alone. It emerges from the contrast between the component’s conventional subcultural prestige and the socially devalued activity identified by the complete expression. The evaluative component becomes negative, while the emotive component conveys ridicule, contempt, or dismissive mockery. Such cases demonstrate that emotive meaning may arise through semantic incongruity rather than through explicitly emotional vocabulary.

These units may be classified as examples of analytical or partial reinterpretation because only part of their lexical structure undergoes decisive semantic transformation. Their interpretation depends on the relationship between the retained component, the reinterpreted component, and the knowledge shared by members of the relevant community. Baranov and Dobrovolsky’s (2005, p. 289) typology of reinterpretation provides an appropriate theoretical framework for describing these mechanisms.

Recent research on nonliteral language similarly indicates that figurative interpretation requires more than the recognition of lexical meanings. It involves the integration of linguistic information, contextual expectations, speaker intention, social knowledge, and inferential processes (Hauptman et al., 2023). Research on idiom variation also shows that conventional forms are generally easier to process, whereas modified or semantically unexpected expressions demand greater interpretive effort (Carrol & Segaert, 2024). In argotic phraseology, this effort includes reconstructing the hierarchical and evaluative assumptions that connect the expression to its subcultural environment.

5. Types of Rethinking and Expressive Effect

The emotive and expressive force of an argotic phraseological unit is closely related to the mechanism through which its components are reinterpreted. Lexical elements such as “rotten” and “poison” possess negative associations even outside phraseology. When incorporated into argotic expressions, they can activate evaluative meanings connected with rejection, corruption, hostility, danger, or disgust. Their contribution is therefore simultaneously descriptive, evaluative, and emotive.

Some mechanisms of reinterpretation are especially likely to produce an emotional effect because they establish a noticeable contrast between the literal image and the socially intended meaning. Krassa’s classification extends the mechanisms discussed by Baranov and Dobrovolsky by including reinterpretation based on enantiosemy (Likhachev, 1992; Baranov & Dobrovolsky, 2005). Enantiosemy involves the development or contextual activation of meanings that stand in opposition to one another within a single lexical or phraseological form. The phenomenon is found in both English and Azerbaijani (Valiyeva, 2019, p. 237).

Examples include “smelling lilies of the valley,” used to refer to inhaling an unpleasant smell or miasma, and “saying good morning,” used to denote committing a theft or robbery in the morning. In both cases, the literal expression activates a positive, polite, or pleasant image, whereas the argotic meaning refers to a negative or socially condemned action. The expressive effect arises from the deliberate incompatibility between the surface form and the intended denotation.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

This incompatibility may produce cynicism, irony, sarcasm, or ridicule. The speaker does not simply identify an action or situation but frames it through an image that communicates a particular attitude. The motivational component establishes one set of expectations, while the denotative component contradicts them. The emotional meaning develops from the collision between these two interpretive levels.

A comparable mechanism operates in expressions involving non-denotative or image-centred reinterpretation. For example, “a barn on a tether,” referring to a trolleybus, constructs a deliberately incongruous image. The component “barn” emphasizes perceived heaviness, lack of elegance, or discomfort, while “on a tether” evokes restricted movement. Together, the components represent the vehicle as both an immobile structure and a restrained animal. The incompatibility between building, animal, and vehicle imagery creates an absurd and dismissive representation of the referent.

The phraseological image therefore performs an evaluative function. It does not merely describe the trolleybus but presents it as cumbersome, unattractive, and limited in mobility. The expressive effect is intensified through the combination of semantically incompatible domains. Such absurdization allows the speaker to communicate criticism without using an explicitly evaluative adjective.

Not all argotic imagery is openly hostile. Some units may express humour, familiarity, or relatively mild mockery. The expression “thieves’ ball,” used to refer to the sun, is an example of a more playful metaphorical nomination. Nevertheless, benevolent irony appears less frequently than contemptuous, cynical, or dismissive evaluation in the analysed material.

Recent affective research supports the view that idioms differ systematically in valence, arousal, concreteness, and imageability. These properties interact with familiarity, literal plausibility, and semantic decomposability (Gavilán et al., 2021; Morid & Sabourin, 2024). In argotic phraseology, however, affective interpretation also depends on specialized cultural knowledge. An expression that appears neutral, humorous, or incomprehensible to an outsider may communicate a strong positive or negative evaluation to an initiated member of the subculture.

The expressive effect of argotic phraseology should therefore be analysed at several levels. These include the lexical associations of individual components, the figurative image created by their combination, the relationship between that image and the denotation, the subcultural status of the referent, and the pragmatic intention of the speaker. Emotiveness arises from the interaction of these levels rather than from a single isolated word.

6. Phraseology of Emotions and Emotive Phraseology

The phraseological corpus may be divided into two related but conceptually distinct categories: the phraseology of emotions and emotive phraseology. The phraseology of emotions consists primarily of units that designate, describe, or evoke particular emotional states. Emotive phraseology is broader and includes expressions through which speakers communicate emotional and evaluative attitudes towards people, actions, situations, institutions, or objects.

The distinction is important because an expression does not need to contain the name of an emotion in order to convey emotive meaning. A phraseological unit may explicitly refer to fear, anger, pleasure, or sadness. Alternatively, it may indirectly communicate contempt, hostility, admiration, approval, irony, irritation, or ridicule through its imagery, connotations, and contextual use.

Within the analysed material, phraseological units denote several emotional states. Expressions associated with fear include “catching the jitters” and “to put on a good bluff.” Calmness or

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

indifference is represented by expressions such as “on the drum,” “keep the stand,” and “not care a hoot.” Anger or emotional agitation is expressed through units such as “put into a bottle” and “fly off the handle.” Pleasure is associated with expressions such as “the thrill of catching” and “get a great kick from something,” whereas displeasure is represented by units such as “get off the buzz.”

These examples show that the boundaries between emotion naming, emotional evaluation, and behavioural description are not always clear. Some units identify an internal state, whereas others describe an observable reaction, a bodily response, or an action intended to produce an emotional effect in another person. The classification must therefore take account of both semantic content and communicative function.

Phraseological units denoting emotions are predominantly procedural. Most are structured as verbal or predicative combinations and represent emotion as an action, reaction, process, or change of state. Nominal and denominal formations are much less frequent. Examples include “the whisper of the stars,” which functions as a nominal combination, and “on the drum,” which functions as a denominal adverbial expression.

The predominance of verbal constructions indicates that emotion is conceptualized dynamically within the corpus. Emotional states are represented not merely as static psychological conditions but as experiences that develop, are manifested through behaviour, or are imposed upon others. Verbal phraseological units may therefore name both an emotional state and an act of emotional or psychological influence.

Expressions such as “to put someone in his or her place,” “to knock sense into someone,” “to bring someone to his or her knees,” and “to break off the horns” describe actions intended to intimidate, discipline, humiliate, pacify, or otherwise alter another person’s emotional and social position. Their meanings combine physical or behavioural imagery with evaluative and interpersonal functions.

Several lexico-thematic groups can be distinguished within emotive argotic phraseology. The first includes actions and forms of influence, including physical aggression, punishment, intimidation, psychological pressure, and other coercive practices. The second includes processes and states of different kinds. Examples are “to push one’s horns,” meaning to work conscientiously; “to pull one’s shoulders,” meaning to accept responsibility for another person’s crimes; and “to sit on a bucket,” meaning to occupy a despised or degraded position.

The third group consists of expressions designating people, including police officers, thieves, prisoners, outsiders, and individuals characterized by particular behavioural or social features. The fourth includes locative expressions that identify places relevant to the criminal or prison environment. The fifth consists of expressions referring to objects or substances. Units associated with denunciation, betrayal, or informing occupy a particularly significant position because such actions receive an intensely negative evaluation within the value system of the subculture.

Contemporary corpus research confirms that the relationship between idioms and emotions is highly differentiated. The IDEM dataset, for example, connects idiom-containing sentences with 36 emotion categories, illustrating that idiomatic language can encode a much wider range of affective meanings than a simple positive–negative distinction suggests (Prochnow et al., 2024). At the same time, the emotional range found in a specialized argotic corpus may be considerably narrower because its phraseology reflects the restricted social practices and hierarchical values of a particular community.

The emotive structure of argotic phraseology is therefore rich in intensity but comparatively limited in orientation. Negative evaluation, contempt, aggression, ridicule, distrust, intimidation, and hostility

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

occur more frequently than subtle or internally differentiated emotional states. This supports Telia's (1988, p. 368) observation that criminal argot may contain extensive emotional and expressive marking while remaining qualitatively repetitive in the attitudes it communicates.

Overall, the phraseology of emotions primarily represents emotional conditions and reactions, whereas emotive phraseology expresses the speaker's evaluative and emotional position. The two categories overlap because expressions describing emotion frequently also evaluate the person or situation concerned. Their distinction should therefore be treated as analytical rather than absolute. In both categories, meaning emerges through the interaction of semantic structure, phraseological imagery, subcultural knowledge, and discourse context.

7. Cognitive Models of the Motivational Component

The motivational component of a phraseological unit is frequently structured through recurring figurative images or cognitive models. These models connect an abstract action, evaluation, emotional state, or social relationship with a more concrete and culturally recognizable domain of experience. They therefore provide an interpretive link between the literal image of the expression and its conventional argotic meaning.

The analysed phraseological units reveal several recurring cognitive models. The first is the animalistic model, represented by expressions such as "wagging the tail," "holding a stance," and "clicking the beak." In these units, human behaviour is conceptualized through the movements, postures, or physical characteristics of animals. Such comparisons often reduce the social status of the referent and convey criticism, contempt, ridicule, or disapproval.

The second is the mechanistic or production model, illustrated by expressions such as "open the blinds," "roll a barrel," and "put under the hammer." This model represents human actions, relationships, or punishments through mechanisms, tools, production processes, and physical operations. The individual is consequently conceptualized as an object that may be opened, moved, processed, controlled, or damaged.

The gastronomic model includes expressions such as "pour it like a rich man" and "goulash for the kidneys." It draws upon food preparation, consumption, and bodily nourishment to describe actions or consequences that may have little literal connection with eating. The expressive effect arises from the transfer of familiar culinary imagery to socially marked, violent, or degrading situations.

The medical model is represented by expressions such as "administering anesthesia," "placing a thermometer," and "placing cups." Medical procedures are metaphorically reinterpreted to refer to physical punishment, intimidation, deception, or other actions within the argotic environment. Because medical treatment is ordinarily associated with care and recovery, its application to aggressive or coercive practices may produce irony, euphemism, or cynical humour.

The physiological model is based on bodily functions, reactions, organs, and physical states. Such imagery presents social and emotional experience through the body and may communicate fear, weakness, aggression, pain, humiliation, or loss of control. This model reflects the broader embodied nature of figurative meaning, in which abstract experiences are understood through concrete sensory and bodily knowledge.

The everyday-life model, represented by expressions such as "the roof is leaking" and "beating butter," draws upon household activities, familiar objects, and ordinary routines. The apparent simplicity of

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

these images contrasts with the specialized or socially restricted meanings they acquire in argot. This discrepancy often creates humour, understatement, or dismissive evaluation.

The organizational model includes expressions such as “Wedding Palace,” “gypsy trade union,” and “beach parliament.” These units reinterpret criminal, prison, or socially marginalized practices through the terminology of recognized public institutions and organized social structures. The contrast between the formal associations of the source image and the informal or illicit nature of the denotation produces irony and satirical imitation.

A combined model may unite two or more cognitive domains within a single expression. For example, an argotic phraseological unit may simultaneously activate animal, medical, physiological, and mechanistic imagery. Such combinations increase semantic density and may intensify the expressive force of the unit by creating an unusual or deliberately absurd conceptual association.

These models are not merely decorative metaphors. They organize the motivational structure of phraseological meaning and guide the interpretation of the denotation. Recent psycholinguistic research demonstrates that the comprehension of idiomatic expressions is influenced by semantic transparency, imageability, familiarity, affective valence, and sensory-motor associations (Gavilán et al., 2021; Muraki et al., 2023; Morid & Sabourin, 2024). Cognitive models therefore contribute not only to figurative representation but also to the emotional and evaluative interpretation of the expression.

In argotic phraseology, cognitive models frequently support expressive strategies such as reduction, vulgarization, absurdization, imitation, irony, and ridicule. A person may be represented as an animal, an object, a mechanism, a bodily organ, a type of food, or a participant in a fictional institution. These conceptual reductions commonly convey negative attitudes, including contempt, irritation, anger, hostility, and mocking disapproval.

Nevertheless, the emotional value of a cognitive model cannot be determined independently of its context. The same source domain may express aggression in one phraseological unit, familiarity or humour in another, and neutral description in a third. Interpretation therefore requires attention to the relationship among the literal image, the conventional denotation, the evaluative orientation, the communicative situation, and the value system of the relevant subculture.

The emotive load of an argotic phraseological unit consequently emerges from the interaction of three principal macrocomponents: the denotative component, which identifies the referent or situation; the motivational component, which supplies the figurative image; and the evaluative component, which positions the referent within a positive, negative, ironic, or ambivalent system of values. The pragmatic context determines how these components are activated in actual discourse.

Because argotic phraseology belongs to a specialized communicative environment, its cognitive models cannot be interpreted adequately without knowledge of the social hierarchy, behavioural norms, prohibitions, and symbolic values of the subculture. An image that appears arbitrary to an outside observer may possess a recognizable motivational basis for members of the community. A complete interpretation must therefore combine semantic, cognitive, pragmatic, and linguocultural analysis.

8. Conclusion

This study examined the relationship between emotional meaning and phraseological structure in a corpus of 1,971 units selected from published idiomatic dictionaries through continuous sampling. The

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

analysis distinguished between two overlapping domains: the phraseology of emotions, which primarily designates emotional states, reactions, and experiences, and emotive phraseology, which communicates the speaker's emotional and evaluative attitude towards a person, action, object, or situation.

The findings demonstrate that these two domains are unequal in size and cannot be separated by an absolute boundary. A phraseological unit may name an emotion while simultaneously evaluating the person experiencing it, or it may communicate contempt, irony, admiration, hostility, or approval without explicitly referring to an emotional state. The distinction should therefore be regarded as an analytical instrument rather than as a rigid classification.

Procedural units constitute the dominant structural type in the analysed argotic phraseology. The ratio of non-procedural to procedural units is approximately 1:4. Most expressions are verbal or predicative and represent emotions and evaluations as actions, reactions, processes, forms of influence, or changes of social and psychological state. This predominance suggests that argotic phraseology tends to conceptualize emotional experience dynamically rather than as a static internal condition.

The analysis further shows that the emotive component is not located in a single lexical element. It emerges through the interaction of denotative, motivational, evaluative, and pragmatic information. In some units, emotional meaning is associated with negatively marked components such as words denoting decay, poison, bodily discomfort, or violence. In others, it develops from the contrast between a positive or prestigious image and a negative or socially devalued denotation.

Partial reinterpretation, enantiosemy, ironic reversal, absurdization, and cross-domain metaphor are among the principal mechanisms through which expressive meaning is produced. The collision between literal imagery and conventional denotation allows speakers to convey contempt, cynicism, hostility, humour, or ridicule without using direct emotional labels. This finding is consistent with recent research showing that idiomatic meaning is shaped by the interaction of familiarity, figurativeness, transparency, affective valence, context, and linguistic experience (Gavilán et al., 2021; Hauptman et al., 2023; Morid & Sabourin, 2024; Zhong et al., 2025).

The study also identified a set of recurrent cognitive models underlying the motivational component. These include animalistic, mechanistic, gastronomic, medical, physiological, everyday-life, organizational, and combined models. They transform abstract social relationships and emotional attitudes into concrete images derived from bodily experience, familiar activities, institutions, objects, and physical processes. Such models organize the figurative structure of argotic expressions and contribute substantially to their evaluative force.

The emotional range of argotic phraseology is marked by the prominence of negative evaluations. Contempt, aggression, irritation, distrust, humiliation, intimidation, and mocking ridicule occur more frequently than subtle positive emotions. However, the presence of playful metaphors and mildly humorous expressions indicates that argotic emotiveness is not exclusively hostile. Its interpretation depends on the communicative function of the unit and on the status of the referent within the subculture.

The findings confirm that phraseological meaning must be interpreted within its linguocultural and subcultural coordinates. Dictionary definitions that provide only denotative equivalents may fail to capture hierarchical associations, emotional implications, pragmatic functions, and culturally specific imagery. The analysis of argotic phraseology therefore requires a multidimensional approach

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

combining lexicography, semantics, cognitive linguistics, pragmatics, emotion research, and cultural analysis.

Overall, emotive argotic phraseology represents a structured system in which linguistic imagery reflects the social values and emotional orientations of a specialized community. Its phraseological units do more than identify people, objects, actions, and situations: they classify them, assign them positions within a subcultural hierarchy, and communicate the speaker's attitude towards them. The study consequently demonstrates that emotiveness is a central organizing property of argotic phraseological meaning rather than an optional stylistic addition.

Declarations

Ethical Approval: This study is a theoretical and corpus-based linguistic analysis of published lexicographic material. No human participants were involved. All sources are appropriately cited.

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Funding: This research received no external funding.

Data Availability: The phraseological units analysed in this study are drawn from published idiomatic dictionaries cited in the references.

Note: This article analyses argotic (criminal-subcultural) phraseology as an object of linguistic study. The examples cited are presented solely for scholarly-linguistic purposes.

References

Baranov, A. N., & Dobrovolsky, D. O. (2005). *Aspects of the theory of phraseology* [Aspekty teorii frazeologii]. Studia Philologica.

Bergelson, M. B. (2002). Language aspects of virtual communication [Yazykovye aspekty virtualnoy kommunikatsii]. *Vestnik MGU: Lingvistika i Mezhkulturnaya Kommunikatsiya*.

Dashtipour, K., Gogate, M., Gelbukh, A., & Hussain, A. (2022). Extending Persian sentiment lexicon with idiomatic expressions for sentiment analysis. *Social Network Analysis and Mining, 12*, Article 9. https://doi.org/10.1007/s13278-021-00840-1

Gavilán, J. M., Haro, J., Hinojosa, J. A., Fraga, I., & Ferré, P. (2021). Psycholinguistic and affective norms for 1,252 Spanish idiomatic expressions. *PLOS ONE, 16*(7), e0254484. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0254484

Hinojosa, J. A., Herbert, C., & Kissler, J. (2023). Introduction to the special issue: Affective neurolinguistics—Understanding the interaction of emotion and language in the brain. *Language, Cognition and Neuroscience, 38*, 1339–1347. https://doi.org/10.1080/23273798.2023.2275667

Krassa, S. I. (2000). *Argotic phraseological units in the modern Russian language: Semantic and linguocultural aspects* [Doctoral dissertation]. Stavropol.

Likhachev, D. S. (1992). Features of the primitive primitivism of thieves' speech [Cherty pervobytnogo primitivizma vorovskoy rechi]. In *Dictionary of prison-camp-criminal jargon* (pp. 354–398). Kraya Moskvy.

Lindquist, K. A. (2021). Language and emotion: Introduction to the special issue. *Affective Science, 2*(2), 91–98. https://doi.org/10.1007/s42761-021-00049-7

López-Rodríguez, C. I. (2022). Emotion at the end of life: Semantic annotation and key domains in a pilot study audiovisual corpus. *Lingua, 277*, Article 103401. https://doi.org/10.1016/j.lingua.2022.103401

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Morid, M., & Sabourin, L. (2024). Affective and sensory-motor norms for idioms by L1 and L2 English speakers. *Applied Psycholinguistics, 45*(1), 138–155. https://doi.org/10.1017/S0142716423000504

Prochnow, A., Bendler, J. E., Lange, C., Tzavellos, F. I., Göritzer, B. M., ten Thij, M., & Batista-Navarro, R. (2024). IDEM: The IDioms with EMotions dataset for emotion recognition. In *Proceedings of the 2024 Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING 2024)* (pp. 8569–8579). ELRA and ICCL.

Santos, D., Simões, A., & Mota, C. (2022). Broad coverage emotion annotation. *Language Resources and Evaluation, 56*, 857–879. https://doi.org/10.1007/s10579-021-09565-1

Soto-Sierra, V., & Ferreira, R. A. (2024). The influence of cross-language similarity and transparency on idiom knowledge in non-immersed L2 speakers. *System, 122*, Article 103287. https://doi.org/10.1016/j.system.2024.103287

Telia, V. N. (1988). Metaphorization and its role in creating the linguistic picture of the world [Metaforizatsiya i ee rol]. In *The role of the human factor in language: Language and the linguistic picture of the world* (pp. 173–204). Nauka.

Telia, V. N. (2008). Linguoculturology—the key to a new reality of the phenomenon of reproducibility of multi-word formations. In *Language, culture, communication*. Gnozis.

Valiyeva, N. Ch. (2010). *A great triglot phraseological dictionary* (Vols. 1–2). Azerneshr.

Valiyeva, N. Ch. (2018). *Synergetics of the language, national consciousness and culture by globalization*. Lambert Academic Publishing.

Valiyeva, N. Ch. (2019). *A paradigm of contrastive lexicology of the English and Azerbaijani languages*. Science and Education.

Zhong, Y., Shao, Y., & Yi, W. (2025). Affective and non-affective psycholinguistic norms for 500 Chinese three-character idiomatic expressions. *Behavior Research Methods, 57*, 3631–3652. https://doi.org/10.3758/s13428-025-02633-2

Author	**Nigar Cingiz Valiyeva** Professor, Doctor of Philology Azerbaijan University of Languages (AUL), Baku, Azerbaijan ORCID: https://orcid.org/0009-0000-9809-7688

Received: 02.06.2026
Revised: 14.06.2026
Accepted: 16.07.2026
Published: 18.07.2026

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003002

From the Unsayable to Engineered Confession: The Sexual Taboo in Modern Arabic Fiction (1980–2015)

[1] Mahmoud Al-deeky, [2] Nart Qakhaoun
[1, 2] Al al-Bayt University (AABU), Jordan

Abstract

This article conceptualizes the "unsayable" not as a fixed prohibition but as a dynamic dispositive that structures confession across paratexts, spaces, voices, and regimes of the gaze. It proposes a replicable analytic matrix aligning a mediation axis — ellipsis → avowal → mise en scène — with a contextual vector comprising the institutional eye, spatial configuration, vocal modality, and narrative tempo. The study applies scene-level coding to seven modern Arabic novels and engages in a calibrated counter-comparison with Toni Morrison's Beloved and Philip Roth's Portnoy's Complaint to broaden the comparative scope. The analysis demonstrates that degrees of disclosure depend less on authorial boldness than on the nature of the surveilling eye — symbolic, communal, or procedural — and the permeability of its spatial membrane (sacred/urban; closed/open). The findings show how legal, religious, and market institutions modulate confessional discourse, and how literary texts convert taboo into an aesthetic architecture that redistributes voice, visibility, and agency for both artistic and political purposes.

Keywords: *sexual taboo; engineered confession; narrative spatiality; paratext and censorship; ethical focalization; modern Arabic fiction*

1. Introduction and Literature Review

This study proceeds from a methodological suspicion toward the "repression hypothesis" and treats sexual taboo as an engine of form rather than a topic of scandal. In Michel Foucault's account, confession is a technology that binds truth to procedures and bodies; power does not merely silence speech about sexuality but proliferates it through rule-bound channels (Foucault, 1978, pp. 17–35, 58–61, 152). Mary Douglas teaches that purity/impurity is a system of boundaries, not essences — "dirt is matter out of place" (Douglas, 1966, p. 44) — so that spaces and objects function as moral membranes. We integrate these insights with a selective Lacanian attention to lack and the *objet petit a* — those luminous points (scar, gaze, window) around which desire circulates without consummation (Lacan, 1977, pp. 96, 181). In the Arabic novel since the 1980s, this triad — procedure, boundary, lack — often replaces thematic content as the principal driver of the sexual scene. The claim is not that censorship simply represses; rather, institutional devices (clerical authority, family honor, law, market, and publishing paratext) generate the very forms by which bodies can be spoken and seen.

From repression to form: locating the debate

The modern theoretical conversation about sexuality and narrative has tended to crystallize around four nodes. First, confessional procedures: Foucault's analysis of the confessional apparatus foregrounds how truth is produced under institutionalized gazes and through codified speech acts

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

(Foucault, 1978, pp. 58–61). Second, public intimacy: Lauren Berlant and Michael Warner show that publics are organized around norms of intimacy, so that what counts as private becomes a matter of worldmaking, not mere privacy (Berlant & Warner, 1998). Third, shame and secrecy: Eve Kosofsky Sedgwick tracks how epistemologies of the closet structure narration, audience, and risk (Sedgwick, 1990). Fourth, value hierarchies: Gayle Rubin charts a cultural "charmed circle" that privileges some sexualities and stigmatizes others, supplying a grammar of sanction that narrative can adopt, subvert, or recompose (Rubin, 1984).

This article consolidates scattered treatments of "sex in the Arabic novel" — which often tilt toward moral judgment or loose sociology — into an operational framework capable of measurement. We compound the paratextual thresholds of Gérard Genette (Genette, 1997), the legibility projects of the state (Scott, 1998), and the politics of boundary-making (Douglas, 1966) with a formalist attention to pacing and duration (Genette, 1980). In doing so, we treat the sexual scene not as a pre-theoretical content but as a choice among forms — ellipsis, avowal, or mise en scène — taken under specific eyes and in specific spaces.

Why the Arabic novel?

From the late twentieth century onward, Arabic fiction has explored bodies and desire under dense regimes of honor, law, and market mediation. Scholarship has often mapped this exploration historically or thematically — e.g., nation and gender (El Sadda, 2012), translation and propriety (Booth, 2001), canon formation and form (Hafez, 1993; Allen, 1995) — with less attention to how sexual discourse is technically staged under constraint. Important sociological and anthropological interlocutors — such as Lila Abu-Lughod on honor and sentiment (Abu-Lughod, 1986), Joseph Massad on the politics of sexuality and discourse (Massad, 2007), and Saba Mahmood on normativity and agency (Mahmood, 2005) — underscore that "agency" under piety or shame is not simply the inverse of constraint. Yet we still lack a scene-level instrument that specifies when, why, and with what costs a text migrates from indirection to disclosure, and how spatial membranes and institutional eyes precipitate that migration.

From description to measurement

What is missing is not more description but measurement: a tool that translates theoretical distinctions into codable variables. We address this gap by operationalizing two intersecting frames. The first is an *E–A–M axis* (Ellipsis/Allusion → Avowal/Confession → Mise en scène), capturing the mode of mediation actually chosen on the page. "Ellipsis/Allusion" marks figurative displacement, pronoun vagueness, or architectural proxies; "Avowal/Confession" names first-person or dialogic disclosure under an explicit gaze; "Mise en scène" denotes overt staging of bodies and acts. This axis is informed by Foucault's analytics of confession (Foucault, 1978), Sedgwick's account of audience and risk (Sedgwick, 1990), and Berlant & Warner's mapping of publics (Berlant & Warner, 1998).

The second is a *G–S–V–T vector* (Gaze, Space, Voice, Tempo), registering the conditions under which mediation occurs. Gaze asks which eye governs the scene — intimate, communal, clerical, market, or legal (Foucault, 1978; Scott, 1998). Space asks where speech occurs — sealed room, threshold, semi-public venue, procedural forum (Douglas, 1966). Voice asks who speaks and in what key — free indirect discourse, diary, dialogic confession, public address (Genette, 1980). Tempo asks how time is handled — scene, summary, pause, ellipsis — since temporal expansion or contraction alters risk and visibility (Genette, 1980). Crossing these frames yields a coding matrix that captures how texts select

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

ellipsis, confession, or overt staging under different gazes and in different spaces. We then compute two composite, qualitative indices: MI (Mode of Confession Index) and MHM (Institutional Boundary Score).

Research Hypotheses

Based on the theoretical framework of narrative representation, discourse, and social regulation, this study advances three exploratory hypotheses:

H1: Arabic novels examined in this study are expected to represent naming and visibility as mechanisms through which social and institutional power regulates identity formation.

H2: The selected narratives are expected to reveal an interaction between customary norms and institutional structures in shaping characters' experiences of surveillance and constraint.

H3: Acts of disclosure, resistance, and self-expression are expected to function as narrative strategies through which characters negotiate power relations and personal agency.

Contribution

The contribution of this study is threefold. Conceptually, it reconceptualizes sexual taboo as a formal ecology governed by procedures, boundaries, and lack. Methodologically, it introduces a structured interpretive framework that combines the E–A–M axis with the G–S–V–T dimensions, using the MI and MHM indices as heuristic tools to support systematic comparison across narrative scenes rather than as instruments of statistical measurement (Moretti, 2013; Ramsay, 2011). Empirically, the study demonstrates how Arabic novels distribute speech about bodies under different forms of surveillance and across distinct spatial configurations, while showing how paratextual and institutional mechanisms shape these patterns of disclosure. The result is an analytical vocabulary that enables more explicit and consistent interpretations of how, where, and under whose gaze the unsayable becomes narratively sayable.

2. Methods

This study treats "saying the unsayable" not as a measurable textual variable but as a formal and relational process through which literary discourse negotiates the conditions of visibility, legitimacy, and disclosure. Drawing on Michel Foucault's conception of confession as a technology of truth production (Foucault, 1978), Gérard Genette's theory of paratextual mediation (Genette, 1997), Mary Douglas's understanding of purity and impurity as systems of symbolic boundary-making (Douglas, 1966), and James C. Scott's analysis of institutional legibility (Scott, 1998), the study develops a structured interpretive framework for scene-based close reading. Rather than reducing literary complexity to quantitative variables, the framework organizes interpretation around four interrelated dimensions: the mode of mediation through which disclosure occurs, the implied or explicit addressee, the spatial conditions that enable or constrain confession, and the institutional gaze under which the act of speaking acquires meaning. The Manifestness Index (MI) and the Monitoring and Harm Mechanisms (MHM) are therefore employed not as statistical measures but as heuristic constructs that synthesize these interpretive observations into transparent comparative profiles.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

2.1 Analytic stance and unit of analysis

The unit of analysis is the scene — a contiguous stretch of discourse unified by time, place, and speaking voice, that yields one coherent "act of saying." Transitions in space/time, shifts of focalization, or the insertion of documentary materials trigger a new scene (Genette, 1997; Ramsay, 2011). Each scene is also labeled, qualitatively, as dominated by Ellipsis/Allusion (E), Avowal/Confession (A), or Mise en scène (overt staging). The analytical coding was conducted primarily on the original Arabic editions of the seven novels; published English translations were used exclusively for the benefit of the international reader when presenting illustrative quotations. Whenever coding depended on linguistically sensitive phenomena — such as pronominal ambiguity, ellipsis, figurative displacement, lexical indirection, or implicit reference — the original Arabic wording served as the authoritative source.

2.2 Dimensions and anchors (ordinal, 0–3)

We code eight variables with explicit anchors. Table 1 defines each variable and its four ordered levels.

Table 1. Coding dimensions and ordinal anchors (0–3)

Code	Variable	0	1	2	3
AG	Agentivity of avowal	coerced / extracted	under visible pressure	dual / ambivalent	voluntary, explicit
AD	Addressee	inner monologue	intimate dyad	small circle	public / procedural
MM	Mediation mode	hint / ellipsis	dense allusion	constrained confession	overt, staged scene
SES	Spatial exposure	private, sealed	private, porous	semi-public	public / procedural
IC	Institutional capture	none	custom / religion	intermediaries	law / state coercion
SO	Sanction outcome	none	stigma	civil harm / loss	legal punishment / violence
PG	Paratext gatekeeping	none	soft warning	age rating / label	ban / seizure
TT	Taboo type	minor / transient	adultery / prostitution	identity / queer / incest	composite / stacked

Rationale. AG tracks the passage from truths produced under authority toward truths produced by a speaking subject (Foucault, 1978). AD and SES capture the movement of speech from private chambers to procedural fora (Scott, 1998). PG records gatekeeping at the thresholds (Genette, 1997). TT registers the "load" of boundary-crossing (Douglas, 1966).

2.3 Composite indices

To facilitate systematic comparison, the study employs two composite qualitative indices, each expressed on a standardized 0–100 scale and intended as heuristic summaries rather than statistical measures. The **Manifestness Index (MI)** estimates the degree to which an act of disclosure is explicit, intentional, and publicly articulated, integrating Agentivity (AG), Addressee (AD), Mediation Mode (MM), and Spatial Exposure (SES), with AG given the greatest weight because it distinguishes coerced truth-production from voluntary confession — a distinction central to Foucault's conception of confession (Foucault, 1978). The **Monitoring and Harm Mechanisms (MHM)** index summarizes

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

the extent to which institutional structures regulate, constrain, or sanction disclosure, combining Institutional Capture (IC), Sanction Outcome (SO), and Paratextual Gatekeeping (PG). Alternative weighting schemes were examined through sensitivity analysis (Nunnally & Bernstein, 1994; Carmines & Zeller, 1979).

2.4 Procedure and limitations

The procedure moves through corpus design (fixing titles, editions, and paratext variants for transparency), segmentation into scenes, codebook calibration, primary coding with 30% reserved for double coding, sensitivity analysis with alternative weights, a close-reading bridge for extreme or contradictory scenes, and transparent reporting of the coding file and codebook (Genette, 1997; Neuendorf, 2017; Ramsay, 2011). Fair-use limits on quotation are respected throughout. Ordinal coding compresses nuance between adjacent levels, which we mitigate by pairing indices with close readings; weights are argued rather than absolute, hence the sensitivity analysis.

3. Applied Analyses: Seven Novels

3.1 Raja Alem, The Dove's Necklace (2010/2016): Threshold Poetics in a Sacred City

Alem relocates confession from speaker to space. The narrator is the lane itself — "the Lane itself speaking, me and my many heads" (Alem, 2016, para. 9) — thereby installing a symbolic eye anchored in Mecca's sacred geography rather than in any administrative apparatus. Doors, windows, and alley-bends operate as membranes in the Douglasian sense (Douglas, 1966, p. 44): semi-permeable thresholds that regulate rumor, shame, and desire. When a woman's body is discovered "between two walls," and "for the first time, the woman lay unveiled… 'Unknown'" (Alem, 2016, paras. 45–47), the gaze shifts from symbolic to procedural (police, ambulance, registry). That pivot tracks our E–A–M axis: from organized ellipsis under a sacred, communal optic to constrained confession once the state's dispositif of cataloguing is activated (Foucault, 1978, pp. 17–35, 58–61).

Table 2. Scene coding — Alem

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
Lane-as-narrator	sacred / symbolic	thresholds / alleys	elliptical, spatial	enable speech via place
Discovery	state / procedural	alley → record	constrained confession	convert shame to file
Whispers	place-as-eye	doors / windows	organized ellipsis	sustain taboo under sacred limit

The sacred urban fabric does not simply inhibit disclosure; rather, it reshapes the ways in which knowledge, confession, and visibility are produced by relocating acts of revelation onto spaces, thresholds, and objects. Through the procedural gaze of the state, forms of symbolic knowledge are gradually transformed into administrative categories of truth (Douglas, 1966; Foucault, 1978).

3.2 Haydar Haydar, A Banquet for Seaweed (1983/2000): Public Intimacy and Statement-by-Act

Haydar pushes disclosure toward the upper bound of Arabic prose without reducing erotic representation to explicit or purely pornographic description. Two micro-regimes of the gaze organize scenes: customary-familial oversight and public urban visibility. "Let's sit down in a café" relocates

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

dialogue into a quasi-public arena that amplifies avowal through exposure (Haidar, 1983/2000, "Winter," para. 87). Elsewhere a landlord rebukes the protagonist — "You are teachers, sheikh… not to chase women" (Haidar, 1983/2000, lines 149–150) — condensing communal surveillance into a single admonition. The novel culminates in statement-by-act (the sea leap), converting language into body and protest — what Foucault calls the suturing of truth to procedures and flesh (1978, pp. 58–61).

Table 3. Scene coding — Haydar

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
Lesson room	customary / kin	closed room	explicit avowal	negotiate honor code
Corniche café	public / gaze	open, urban	scene + speech	test legitimacy of saying
The leap	collective gaze	edge / sea	statement-by-act	close protest arc

MI is high (≈ 70–75) due to volitional, publicly mediated avowals. MHM peaks extra-textually with the 2000 Egyptian controversy (bans/seizures), exemplifying the Foucauldian paradox that censorship proliferates discourse by rerouting it into courts and streets (Foucault, 1978; Committee to Protect Journalists, 2001).

3.3 Elias Khoury, Gate of the Sun (1998/2006): Distributed Avowal as Memory Surgery

Khoury relocates confession to a collective clinic of memory. "Umm Hassan is dead" opens in a makeshift hospital, aligning voice with triage and testimony (Khoury, 2006, para. 1). Later: "You know Arabic… You're an Arab, Sister — aren't you?" frames avowal as a negotiation of language and home (Khoury, 2006, para. 42). The water jar becomes a proxy witness; its passing/withholding scripts who may speak. Avowal is thus distributed across bodies, objects, and rooms, resisting the single cathartic purge. Genette's paratextuality helps here: the novel's embedded documents, tapes, and bedside vignettes function as micro-thresholds channeling — and limiting — what can be said (Genette, 1997).

Table 4. Scene coding — Khoury

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
Triage opening	history / collective	clinic / camp	distributed avowal	suture memory
House return	society / state	seized home	dialogic avowal	negotiate home
The jar	place / other	home / field	object-scene	transfer sayability

MI is mid-range (≈ 60–65); MHM is moderate, with communal/historical rather than judicial capture predominating (Berlant & Warner, 1998).

3.4 Ahlam Mosteghanemi, Memory in the Flesh (1993/2000): Scar-Language and the Politics of Lack

Mosteghanemi translates desire into loss: "they amputated my arm, and others amputated your childhood" (Mosteghanemi, 2000, para. 1). The painter's studio and exhibition hall are porous interiors where avowal occurs through canvases, dates, and signatures. The confession is metalinguistic — "we write in the language in which we feel things" — placing Arabic/French under a single ethical optic (Mosteghanemi, 2000). Lacan's objet petit a clarifies how the scar (and the gaze) concentrate desire without consummation (Lacan, 1977, pp. 96, 181).

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Table 5. Scene coding — Mosteghanemi

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
The scar	history / self	body / studio	metaphoric avowal	politicize desire
The canvas	public / audience	gallery / city	public avowal (art)	authorize self
Language choice	reader / linguistic	dialogic space	linguistic avowal	ethics of tongue

MI is mid-high (≈ 65–70) by volitional avowal and semi-public exhibition; MHM modest, absent formal bans. The aesthetic substitutes naming with figuration, confirming that taboo is a design choice rather than a censor's remainder (Rubin, 1984; Sedgwick, 1990).

3.5 Tahar Ben Jelloun, The Sacred Night (1987): Naming the Body under Ritual Eyes

This sequel to Child of Sand pivots on the sovereign act of renaming a gendered body. The deathbed disclosure initiates a ritualized pedagogy of confession; scenes in hammam, street, and cell bind identity to purification and punishment. The institutional eye is plural (family, community, state); the channel is structured yet morally ambivalent. The bath operates as boundary-workshop (Douglas, 1966), the prison as coercive script. Avowal oscillates between instruction and sanction.

Table 6. Scene coding — Ben Jelloun

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
Deathbed naming	family / custom	home / ritual	constrained avowal	rename the body
Hammam	community / female	bath / threshold	object-scene	train boundaries
Prison	state	cell	coerced avowal	inscribe norm

The novel reveals two interconnected modes of control: the first emerges from customs and traditions imposed by the community, while the second is associated with the regulatory and institutional mechanisms of the state. At its center lies the idea that naming is not merely a linguistic act of identification but a practice that produces meaning, shapes identity, and positions individuals within a particular social and epistemic order — reflecting Foucault's understanding of the relationship between knowledge and authority.

3.6 Alaa Al Aswany, The Yacoubian Building (2002): Surveillance City and Mediated Disclosure

Here the apartment block miniaturizes urban surveillance: dossiers, sermons, tabloids, and market spectacle. Avowal is rarely a protected monologue; it is mediated (blackmail, investigative journalism) or coerced (police). Rooftops, stairwells, and streets stage public intimacy (Berlant & Warner, 1998). Ethically, the novel tests focalization justice: how to see bodies without reducing them to spectacle.

Table 7. Scene coding — Al Aswany

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
Tabloid exposure	press / market	street / tabloid	mediated confession	commodify avowal
Police file	state / security	office / cell	coerced avowal	produce dossier-truth
Rooftop romance	communal gaze	semi-public roof	scene with ellipsis	test spectacle

MI ≈ 60; MHM ≈ 60–70. The text anatomizes how institutions bend confession into marketable narratives and procedural truths (Foucault, 1978; Genette, 1997).

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

3.7 Rajaa Alsanea, Girls of Riyadh (2005): Platformed Avowal and the Economy of Reputation

Alsanea's epistolary-digital form migrates confession into platform infrastructures. The watching eye is the networked — friends, lurkers, censors, suitors. Avowal is serial, partial, reputational; sanctions are stigmatic and matrimonial more than legal. Private rooms are remapped into porous chatrooms; the message becomes the scene.

Table 8. Scene coding — Alsanea

Scene	Eye	Space	Strategy	Function
Weekly email	crowd / platform	inbox / forum	serial confession	authorize voice by audience
Family intervention	kin / custom	home	constrained avowal	discipline reputation
Breakup thread	public gossip	timeline	scene via messages	convert privacy to plot

MI mid-high (≈ 65–70); MHM low-mid (≈ 45–55): stigma > law. The novel anticipates platform literatures where paratext is not a margin but a delivery system (Genette, 1997).

4. Calibrated Comparison: Beloved (1987) and Portnoy's Complaint (1969)

The American pairing supplies two distinct technologies of avowal that permit a controlled test of our eye–boundary–strategy model. In Beloved, avowal is distributed across a haunted domestic space and a choir of voices. The novel's inaugural sentence — "124 was spiteful. Full of a baby's venom" — installs the house itself as a boundary-device that privatizes and politicizes confession by folding personal memory into racial time (Morrison, 1987, ch. 1). What follows is not a clinical purge but a communal, recursive surfacing — Morrison's "rememory" — whose sanction is neither jail nor tabloids but the ethical labor of remembering within an intimate public (Berlant & Warner, 1998; Morrison, 1987, ch. 2).

By contrast, Portnoy's Complaint is a monologic clinical confession addressed to Dr. Spielvogel: the procedural eye is explicit, the room sealed, the addressee singular (Roth, 1969, pp. 1–3). This setting maximizes MI (≈ 95–100) through voluntary, explicit avowal under institutional protection (therapeutic privilege) and lowers MHM inside the fiction (no bans are needed to compel speech), though extra-textual controversy registers market and communal sanctions rather than legal interdiction (cf. Sedgwick, 1990; Rubin, 1984).

The comparison is formal, not moral. It shows that eye-type and space configure disclosure irrespective of cultural hierarchy: a closed therapeutic room with a procedural eye encourages exhaustive naming (Roth, 1969), whereas a haunted house with a symbolic eye encourages distributed, metaphoric avowal (Morrison, 1987). These templates illuminate our Arabic corpus without collapsing historical singularities: Alem's sacred lane parallels Beloved's symbolic house (symbolic eye → organized ellipsis); Haydar's café parallels Portnoy's staged address (public addressee) but lacks the protection of confidentiality, hence higher stigma capture (Berlant & Warner, 1998; Douglas, 1966; Foucault, 1978).

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

5. Interpretive Findings

Three aggregate patterns emerge from the analysis. First, the **engineering of disclosure**: MI climbs as avowal becomes voluntary, publicly addressed, and scenically mediated; it falls where symbolic eyes (sacred geography, honor) demand organized ellipsis. Second, **non-legal capture matters**: MHM spikes not only with legal bans but with paratextual and reputational controls — press exposés, platform gossip, clerical invective — whose intermediary capture punches above legal weight (Genette, 1997; Berlant & Warner, 1998). Third, **oscillation is a design feature**: the same novel slides across the axis. The Dove's Necklace dips into whispering alley scenes and rises in procedural rooms; The Sacred Night moves from ritualized domestic naming to carceral coercion. These shifts are not noise; they are rhythms by which taboo is mobilized to meter disclosure.

Mapping MI against MHM produces four interpretive quadrants: Portnoy occupies the high-MI, low-to-mid-MHM zone (maximal confession in a protected room, coercion externalized to the market); A Banquet for Seaweed during the 2000 controversy occupies the high-MI, high-MHM zone (public avowal plus bans, the classic Foucauldian paradox); The Yacoubian Building and Gate of the Sun sit in the mid-MI, mid-MHM band (mediated or distributed avowal under communal eyes); and Memory in the Flesh occupies the mid-MI, low-MHM zone (volitional, metaphor-led confession in porous interiors).

6. Discussion: Testing the Hypotheses

H1 — Taboo as design (supported). Across cases, sexual representation functions as a choice among strategies (elliptic, avowed, scenic) conditioned by the watching eye and its spatial membrane. Increases in disclosure are engineered, not merely "courageous," as shown when a text moves from threshold talk to file-making talk (Alem, 2016; Foucault, 1978, pp. 58–61).

H2 — Institution generates form (supported). The entry of a procedural eye — police file, courtroom, clinical room — predictably raises MI by converting private trouble into publicly addressable truth (Haidar, 1983/2000; Roth, 1969). Conversely, symbolic eyes (sacred cities, communal honor) shift speech to thresholds and objects, distributing confession onto doors, windows, jars, scars (Douglas, 1966, p. 44; Morrison, 1987).

H3 — Calibrated comparison (supported). Portnoy approximates the high-MI endpoint of a protected, singular addressee; Beloved approximates a mid-MI form of distributed avowal under a symbolic eye. The Arabic cases align with these templates without being subsumed by them: Haydar's café stages a public addressee but lacks therapeutic protection, raising stigma capture; Alem's lane emplaces the eye in sacred space, depressing MI unless the state enters (Alem, 2016; Haidar, 1983/2000; Morrison, 1987; Roth, 1969).

Two theoretical clarifications follow. First, following Foucault, confession is productive: truth is authored by procedures, papers, and rooms, not extracted from a natural interior; the "truth" of the same act differs when produced by a tabloid, a police dossier, a sermon, or a painter's catalogue (Foucault, 1978, pp. 17–35, 58–61). Second, Douglasian boundary-work explains why bathrooms, doors, windows, and jars read as confessional devices: they reallocate matter (and meaning) to proper places (Douglas, 1966, p. 44). A Lacanian rider clarifies why scars, gazes, and windows exert such pull: they are small objects that cause desire while refusing full nomination — the objet petit a as the motor of indirection (Lacan, 1977, pp. 96, 181).

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

7. Conclusion

Sexual taboo in the modern Arabic novel is less a thematic dare than a workshop of forms. When we follow the eye that watches and the boundary that holds, we see texts choosing among three economies of saying — elliptical, avowed, scenic — to achieve aesthetic and political ends. The dispositif — eye → boundary → strategy → function — organizes the relation between institution and form (Foucault, 1978; Douglas, 1966). Our seven applied analyses show that disclosure is an engineered variable responsive to sacred sanctity, communal honor, procedural truth-seeking, and market/platform logics. The calibrated comparison with Morrison and Roth demonstrates that these parameters travel across cultures without erasing history: symbolic houses depress naming; sealed rooms intensify it.

The interpretive framework and conceptual model proposed in this study are designed to be analytically transferable rather than text-specific. They may be extended to other literary corpora and to platform-mediated narratives, where algorithmic visibility functions as a new institutional gaze and digital interfaces constitute evolving spatial boundaries (Genette, 1997; Berlant & Warner, 1998). Within this framework, the "unsayable" is not treated as a narrative residue but as a strategic resource through which literary texts organize confession, negotiate silence, and produce meaning across different regimes of gaze, space, strategy, and communicative function.

Declarations

Ethical Approval: This study is a theoretical and comparative literary analysis based entirely on published literary and scholarly sources. No human participants were involved. All quotations observe fair-use limits and are appropriately cited.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Funding: This research received no external funding.

Data Availability: All primary literary works and secondary sources analysed in this study are publicly available and cited in the references.

Author Contributions: M. Al-deeky: conceptualization, analytical framework, and supervision. N. Qakhaoun: literature review, scene coding, and drafting. Both authors read and approved the final manuscript.

References

Abu-Lughod, L. (1986). *Veiled sentiments: Honor and poetry in a Bedouin society*. University of California Press.

Al Aswany, A. (2002). *ʿImārat Yaʿqūbyān [The Yacoubian Building]*. Merit.

Al Aswany, A. (2004). *The Yacoubian Building* (H. Davies, Trans.). The American University in Cairo Press.

Alem, R. (2010). *Ṭawq al-ḥamām [The Dove's Necklace]*. Dār al-Sāqī / Abjad.

Alem, R. (2016). *The Dove's Necklace* (K. Halls & A. Talib, Trans.). Duckworth / Overlook.

Allen, R. (1995). *The Arabic novel: An historical and critical introduction* (2nd ed.). Syracuse University Press.

Alsanea, R. (2005). *Banāt al-Riyāḍ [Girls of Riyadh]*. Dār al-Sāqī.

Alsanea, R. (2007). *Girls of Riyadh* (M. Booth, Trans.). Penguin.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Ben Jelloun, T. (1987). *La Nuit sacrée*. Seuil.

Ben Jelloun, T. (1989). *The Sacred Night* (A. Sheridan, Trans.). Harcourt.

Berlant, L., & Warner, M. (1998). Sex in public. *Critical Inquiry, 24*(2), 547–566. https://doi.org/10.1086/448889

Booth, M. (2001). *May her likes be multiplied: Biography and gender politics in Egypt*. University of California Press.

Carmines, E. G., & Zeller, R. A. (1979). *Reliability and validity assessment*. SAGE.

Committee to Protect Journalists. (2001). *Egypt: The Banquet for Seaweed case and freedom of expression (2000–2001)*. CPJ.

Douglas, M. (1966). *Purity and danger: An analysis of concepts of pollution and taboo*. Routledge.

El Sadda, H. (2012). *Gender, nation, and the Arabic novel: Egypt, 1892–2008*. Edinburgh University Press.

Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, Volume 1: An introduction* (R. Hurley, Trans.). Vintage. (Original work published 1976)

Genette, G. (1980). *Narrative discourse: An essay in method* (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.

Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Trans.). Cambridge University Press.

Hafez, S. (1993). *The genesis of Arabic narrative discourse*. Saqi Books.

Haidar, H. (2000). *A Banquet for Seaweed* (A. Hibbard & O. Esber, Trans.). InterLitQ. (Original work published 1983)

Khoury, E. (1998). *Bāb al-Shams [Gate of the Sun]*. Dār al-Ādāb.

Khoury, E. (2006). *Gate of the Sun* (H. Davies, Trans.). Archipelago.

Lacan, J. (1977). *The four fundamental concepts of psychoanalysis* (A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton.

Mahmood, S. (2005). *Politics of piety: The Islamic revival and the feminist subject*. Princeton University Press.

Massad, J. A. (2007). *Desiring Arabs*. University of Chicago Press.

Mehrez, S. (2008). *Egypt's culture wars: Politics and practice*. Routledge.

Moretti, F. (2013). *Distant reading*. Verso.

Morrison, T. (1987). *Beloved*. Alfred A. Knopf.

Mosteghanemi, A. (1993). *Dhākirat al-Jasad [Memory in the Flesh]*. Dār al-Ādāb.

Mosteghanemi, A. (2000). *Memory in the Flesh* (B. A. Sreih, Trans.). The American University in Cairo Press.

Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook* (2nd ed.). SAGE.

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.

Ramsay, S. (2011). *Reading machines: Toward an algorithmic criticism*. University of Illinois Press.

Roth, P. (1969). *Portnoy's complaint*. Random House.

Rubin, G. (1984). Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In C. S. Vance (Ed.), *Pleasure and danger: Exploring female sexuality* (pp. 267–319). Routledge & Kegan Paul.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Scott, J. C. (1998). *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. Yale University Press.

Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the closet*. University of California Press.

Authors	**Prof. Mahmoud Al-deeky** (Corresponding Author) Al al-Bayt University (AABU), Jordan ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6656-2610 **Dr. Nart Qakhaoun** Al al-Bayt University (AABU), Jordan ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0514-3823

Received: 10.06.2026
Revised: 13.06.2026
Accepted: 17.07.2026
Published: 19.07.2026

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003003

The Role of Artificial Intelligence in Language Learning and Teaching

[1] Turkan Ismayilli, [2] Javid Babayev, [3] Hasan Alisoy
[1, 2, 3] Nakhchivan State University, Azerbaijan

Abstract

Artificial intelligence (AI) has emerged as one of the most influential technological innovations in contemporary education, significantly transforming language learning and teaching processes. This study provides a comprehensive overview of the use of artificial intelligence in language learning, examining its pedagogical foundations, applications, advantages, and challenges. The study first discusses major theories of language acquisition and language teaching approaches, highlighting the evolution of technology-assisted language learning. It then explores the role of AI-powered tools and applications in supporting language acquisition through personalized learning, real-time feedback, speech recognition technologies, virtual and augmented reality environments, and gamified learning experiences. The findings of the reviewed literature indicate that artificial intelligence enhances learner engagement, motivation, and language proficiency by adapting instructional content to individual needs and providing continuous support throughout the learning process. However, concerns related to data privacy, technological dependence, and the limited ability of AI systems to replicate human interaction remain important challenges. The study concludes that artificial intelligence should be viewed as a complementary educational tool rather than a replacement for teachers. Future developments in AI technologies are expected to further enrich language learning environments and contribute to more effective, accessible, and learner-centered language education.

Keywords: *artificial intelligence; language learning; language acquisition; personalized learning; speech recognition; educational technology; gamification; language teaching*

Introduction

Gestures, facial expressions, hand, arm, and body movements, as well as traffic signs and various symbols, are important means of communication in the process of interaction between people. However, the most fundamental and advanced tool of communication is language. In its simplest form, language can be defined as a means of communication and notification. Linguists define language as a multifaceted communication tool that allows people to convey their feelings, thoughts, desires, and experiences to others through a system of sounds, meanings, and rules accepted by society. Communication through language is a complex process that enables the transfer of feelings and thoughts from a source to a receiver. There are different theoretical approaches to language acquisition. Chomsky (1965) suggested that individuals have an innate ability to learn language and that this ability operates through the Language Acquisition Device (LAD). According to him, when an individual is exposed to sufficient language input, they acquire language using this innate potential (Richards & Schmidt, 2002, p. 539).

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

In contrast, the constructivist approach argues that language learning occurs as a result of the individual's active participation and social interactions. Theorists such as Piaget, Vygotsky, and Bruner have emphasized the decisive role of environmental factors and learning experiences in language development. One of the important studies on language acquisition and learning is Krashen's theory. Krashen (1982) explains language acquisition as a natural process formed by the accumulation of meaningful language input that the individual receives unconsciously. According to this view, effective language acquisition requires the individual to be exposed to sufficient language input, listening activities, and meaningful experiences. As a result, language acquisition is a multidimensional process that falls within the common field of study of different disciplines such as linguistics, psychology, educational sciences, and cognitive sciences. This process is influenced by both innate cognitive characteristics and social and environmental factors. In this context, theories and approaches developed regarding language teaching contribute to a better understanding of language learning processes.

Theoretical Approaches to Language Teaching

Behavioral Approach

Behaviorist theorists such as Skinner, Pavlov, and Watson viewed language learning as a process of habit formation. According to behaviorists, language teaching occurs through repetition, reinforcement, and reward. Students' correct language use is rewarded, and incorrect usage is corrected. This approach has been particularly effective in traditional methods such as the Grammar-Translation Method. However, critics have argued that this method does not adequately contribute to students' understanding of the real-world use of language.

Cognitive Approach

Chomsky's universal grammar theory suggests that language learning is based on innate cognitive mechanisms in the human brain. Chomsky explained children's ability to learn language rules quickly using a Language Acquisition Device. This theory emphasizes the role of grammar in language teaching and leads to learning being perceived as a set of rules.

Direct Instruction Method

The Direct Instruction Method encourages students to learn the target language only in the target language, not through their native language. In this method, language teaching is largely based on oral communication and listening. The aim is for students to learn the language in a way that they can use it in daily life. Popularized by Maximilian Berlitz, this method emerged as an alternative to the traditional Grammar-Translation Method.

Natural Approach

Krashen and Terrell argued that language learning occurs naturally in the environment where the language is used. With the Input Hypothesis, Krashen proposed that learners need to encounter meaningful and understandable language input, and that language acquisition occurs in this way. According to Krashen, language learning is based on understandable input rather than conscious grammatical rules.

Multiple Intelligences Theory

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Gardner's theory of multiple intelligences argues that students have different learning styles and that language learning should be designed taking these individual differences into account. Language teachers can improve students' language skills using different strategies that appeal to visual, auditory, kinesthetic, and social intelligence.

Technology-Assisted Language Teaching

With the widespread adoption of digital technologies in the 21st century, the use of technology in language teaching has increased significantly. Computer-assisted language learning, online platforms, mobile applications, and digital learning tools have begun to offer learning experiences tailored to students' individual learning paces. Technological tools support learners' active participation in language learning processes while also expanding learning opportunities both inside and outside the classroom.

Language laboratories, multimedia applications, mobile technologies, and social media play a significant role in developing language skills (Ismayilli, 2023). Furthermore, next-generation technologies such as augmented reality, virtual reality, and artificial intelligence have made learning environments more interactive and student-centered. In recent years, artificial intelligence has emerged as one of the most notable components of educational technologies. AI-powered applications increase the effectiveness of language learning processes by offering personalized learning, instant feedback, and adaptive instruction. Therefore, artificial intelligence is considered an innovative and complementary educational tool in language teaching today (Holmes et al., 2019).

Artificial Intelligence and Language Acquisition

Artificial intelligence technologies have initiated a significant transformation process in the field of education in recent years. This transformation has profoundly affected language learning processes in particular, combining traditional methods with innovative approaches. The role of artificial intelligence in language learning offers a dynamic learning environment that responds to students' needs through personalized learning experiences, interactive applications, and continuous feedback mechanisms. The impact of AI applications on language learning, along with the opportunities and advantages they offer, holds a significant place in the future of education (Godwin-Jones, 2018, pp. 8–28).

To understand the impact of AI applications on language learning processes, it is necessary to first examine the complex nature of language learning. Language learning is not limited to learning vocabulary and grammar rules, but also includes elements such as cultural context, communication skills, and social interaction (Van Patten & Williams, 2015). Therefore, it is important to develop a customized learning process that takes into account the needs, learning styles, and motivations of language learners. Artificial intelligence has the potential to make language learning more effective and accessible by meeting these needs (Warschauer, 2004).

The role of artificial intelligence in education has made significant progress in recent years, especially in language learning processes. AI provides personalized learning experiences, delivering content according to students' learning styles and speeds. Interactive applications teach grammar and vocabulary while simultaneously helping students improve their pronunciation and speaking skills. Furthermore, AI-powered systems provide students with instant feedback, monitoring their progress and allowing them to focus on areas where they are weak. Features such as multilingual support and

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

automatic translation overcome language barriers, making learning more accessible. Artificial intelligence uses data analytics to evaluate student performance and personalize teaching strategies. Virtual assistants and chatbots interact continuously with students, contributing to their language learning processes (Babayev, 2025). These developments have made language learning more effective, efficient, and accessible.

Artificial intelligence plays a significant role in language learning processes. Natural language processing technologies form the basis of language learning applications, providing students with real-time feedback and contributing to the development of language skills. Popular language learning platforms, in particular, personalize each student's learning process by working with AI-based systems. These platforms offer students an interactive learning experience, providing content tailored to their needs and pace. AI makes learners' language learning processes more efficient and effective by providing continuous feedback, suggestions, and corrections to improve language skills. Koedinger, McLaughlin, and Heffernan (2012) stated that AI-supported language learning tools provide more effective and faster learning and play a significant role in improving students' language skills. Such systems analyze student performance, identify errors, and suggest corrective actions.

Language learning is not limited to learning grammar rules; it also includes the development of reading, writing, listening, and speaking skills. Native language instruction is the process of developing individuals' abilities to communicate, express their thoughts, and make sense of things. In this context, artificial intelligence can be used as an effective tool in improving these four fundamental language skills in students. By personalizing students' learning processes and providing appropriate corrections and feedback tailored to each student's needs, AI can make language learning more efficient.

Applications of Artificial Intelligence in Language Learning

Personalized Learning

Artificial intelligence analyzes students' individual needs, learning speeds, and language proficiency levels to provide personalized learning experiences. This ensures that each student receives appropriate content, activities, and feedback, increasing the efficiency of the language learning process. Adaptive learning systems continuously monitor students' performance, updating their learning paths and supporting individual development.

Real-Time Feedback and Evaluation

AI-based language teaching systems support the learning process by providing students with instant feedback. These systems automatically detect grammar, spelling, and expression errors, allowing students to quickly correct their mistakes. Thus, learners become aware of their errors earlier and can improve their language skills more effectively (Huang & Lin, 2017). Furthermore, AI-powered assessment tools provide teachers with data on students' strengths and areas for improvement by analyzing student performance in detail. This contributes to a more goal-oriented planning of the teaching process. Research shows that AI systems can detect grammar and spelling errors with high accuracy. Tools like Grammarly and WriteToLearn, in particular, contribute to the development of written language skills by providing students with instant feedback (Knoll, 2019).

The Role of Artificial Intelligence in Spoken Language Learning: Speech Recognition Technology

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

One of the most effective applications of artificial intelligence, speech recognition technology offers students the opportunity to improve their pronunciation skills and receive instant feedback. Some language learning platforms focus particularly on pronunciation. Speech recognition technology analyzes the words and sentences spoken by students and provides feedback on correct pronunciation (Alisoy, 2025). These systems are a great source of motivation, especially in spoken language learning. Speech recognition technology detects incorrect pronunciations, allowing students to instantly recognize and correct these errors. This contributes to the effective improvement of the language learning process (Hsu, 2020).

Integration of Artificial Intelligence into Language Learning Environments: VR and AR Applications

The combination of virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies with artificial intelligence offers language learners the opportunity to practice language in a real-world context. Chiu, Liou, and Yeh (2016) showed that AI-powered VR applications increased students' language learning motivation and success rates. In such environments, students can practice their language skills within virtual scenarios. VR and AR technologies enable language learners to practice and experience learning. Students can improve their language skills in natural contexts by virtually navigating a restaurant or a tourist attraction.

AI-Powered Gamification and Language Learning Motivation

Artificial intelligence increases student motivation and participation in language learning processes by integrating gamification elements. Gamification elements such as points, badges, level progression, and reward systems make the learning process more engaging and interactive. This approach contributes to maintaining the attention of young learners in particular and developing a positive attitude towards learning. Research shows that AI-powered gamified applications enable students to participate more actively in learning processes and increase their motivation towards learning (Lai et al., 2019). For example, platforms like Duolingo transform language learning into a more fun and sustainable experience through tasks, rewards, and achievement indicators.

Conclusion

This study has provided a comprehensive overview of the role of artificial intelligence in language learning processes by examining theoretical foundations, technological applications, and pedagogical implications. The reviewed literature demonstrates that artificial intelligence significantly contributes to language education through personalized learning environments, real-time feedback mechanisms, speech recognition systems, gamification strategies, and immersive technologies such as virtual and augmented reality. These tools enhance learner engagement, motivation, and overall language proficiency by adapting instruction to individual needs and learning paces.

However, despite its considerable advantages, the integration of artificial intelligence in language learning also presents several challenges. Issues such as data privacy, overdependence on technology, and the limited capacity of AI systems to fully replicate human interaction and cultural context remain critical concerns. Therefore, AI should not be considered a replacement for traditional teaching but rather a complementary tool that supports and enriches the role of educators. In conclusion, artificial intelligence represents a transformative force in language education, offering innovative and flexible

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

learning opportunities. Future research should focus on improving ethical frameworks, enhancing human–AI interaction, and further exploring how AI can be more effectively integrated into pedagogical practices to ensure sustainable and inclusive language learning environments.

Declarations

Ethical Approval: This study is a theoretical review based on published scholarly literature. No human participants were involved. All sources are appropriately cited.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Funding: This research received no external funding.

Data Availability: All sources referenced in this article are publicly available.

Author Contributions: T. Ismayilli: conceptualization and writing of the main manuscript. H. Alisoy: literature review and analysis of AI applications. J. Babayev: methodology and revision. All authors read and approved the final manuscript.

References

Alisoy, H. (2025). The impact of AI-powered personalized learning on ESL student outcomes. *EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education, 2*(2), 89–98.

Alqahtani, A. (2019). The use of technology in English language teaching. *Frontiers in Education Technology, 2*(3), 1–17. https://doi.org/10.22158/fet.v2n3p168

Babayev, J. (2025). Application of social platforms in language learning. *Acta Globalis Humanitatis et Linguarum, 2*(3), 141–148.

Burstein, J., & Marcu, D. (2003). Developing technology for automated evaluation of discourse structure in student essays. In M. D. Shermis & J. C. Burstein (Eds.), *Automated essay scoring: A cross-disciplinary perspective* (pp. 209–230). Lawrence Erlbaum.

Chiu, C. H., Liou, H. C., & Yeh, Y. (2016). A virtual reality-based language learning environment for EFL students. *Educational Technology & Society, 19*(1).

Chun, D. M. (2016). The role of technology in SLA research. *Annual Review of Applied Linguistics, 36*.

Godwin-Jones, R. (2018). Chatbots and language learning: Interactive tools for language practice. *Language Learning & Technology, 22*(1), 8–28.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

Hsu, T.-L. (2020). Speech recognition technology and pronunciation feedback in language learning. *Computer Assisted Language Learning*.

Huang, Y., & Lin, K. (2017). Automated error detection and feedback in second language writing. *Language Learning & Technology, 21*(3).

Ismayilli, T. M. (2023). A cognitive perspective on the delivery of affirmation in stylistic devices in English. *German International Journal of Modern Science,* (68).

Ismayilli, T. (2024). *The impact of non-verbal communication on the language learning process*.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Knoll, A. (2019). Automated writing evaluation tools in the language classroom. *CALICO Journal, 36*(2).

Koedinger, K. R., McLaughlin, E. A., & Heffernan, N. T. (2012). A quasi-experimental evaluation of an online formative assessment and tutoring system. *Journal of Educational Computing Research, 43*(4), 489–510.

Krashen, S. D. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press.

Krashen, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press.

Kutsyk, B. M., & Nykyporets, S. S. (2024). *The impact of artificial intelligence (AI) on language learning*. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference "Youth in Science 2024."

Lai, C., Hu, X., & Lyu, B. (2019). Understanding the nature of learners' out-of-class language learning experience with technology. *Computer Assisted Language Learning, 32*(1–2), 92–116.

Richards, J. C., & Schmidt, R. (2002). *Longman dictionary of language teaching and applied linguistics* (3rd ed.). Pearson Education.

Van Patten, B., & Williams, J. (Eds.). (2015). *Theories in second language acquisition: An introduction* (2nd ed.). Routledge.

Warschauer, M. (2004). Technological change and the future of CALL. In S. Fotos & C. Browne (Eds.), *New perspectives on CALL for second language classrooms* (pp. 15–25). Lawrence Erlbaum.

Authors	**Turkan Ismayilli** (Corresponding Author) PhD in Philology, Nakhchivan State University, Azerbaijan ORCID: https://orcid.org/0009-0009-1687-6203 **Javid Babayev** PhD in Philology, Nakhchivan State University, Azerbaijan ORCID: https://orcid.org/0009-0009-2472-0006 **Hasan Alisoy** Nakhchivan State University, Azerbaijan ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0247-476X

Received: 20.05.2026
Revised: 02.06.2026
Accepted: 17.07.2026
Published: 19.07.2026

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

Azərbaycan və ingilis dillərində frazeoloji birləşmələrin semantik və struktur xüsusiyyətlərinin müqayisəli təhlili

[1]**Ulkar Baxshalıyeva,** [2]**Sevinc Mammadova**
Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan və ingilis dillərində frazeoloji birləşmələrin semantik və struktur xüsusiyyətləri seçilmiş lüğət nümunələri əsasında müqayisə olunur. Məqsəd dillərarası məna uyğunluğunun obraz, komponent tərkibi və qrammatik təşkili ilə münasibətini müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat keyfiyyət yönümlü müqayisəli təhlilə əsaslanır; Azərbaycan dilindən beş və ingilis dilindən beş ifadə beş müqayisə cütündə nəzərdən keçirilir. Vahidlərin lüğəvi mənaları AZLEKS və Merriam-Webster resurslarında yoxlanılır, kontekstual fərqləri göstərən cümlələr isə analitik məqsədlə qurulur. Təhlil semantik nüvə, obraz əsası, sintaktik model, morfoloji dəyişmə və kommunikativ uyğunluq meyarları üzrə aparılır. Nümunələr göstərir ki, məna yaxınlığı leksik obrazların və qrammatik quruluşların eyniliyini tələb etmir. Eyni obraz sahəsinə əsaslanan ifadələrdə belə komponent seçimi, söz sırası və qrammatik əlaqənin ifadə vasitələri fərqlənə bilər. Xüsusilə məlumatın qəsdən və ya qeyri-ixtiyari açıqlanması kimi semantik əlamətlər tərcümə uyğunluğunun sərhədini müəyyənləşdirir. Məqalədə frazeoloji sabitlik mütləq dəyişməzlik kimi deyil, ifadənin tanınmasını təmin edən konvensional məhdudiyyətlər kimi izah olunur. Seçilmiş nümunələr üzrə əldə edilən nəticələr iki dilin bütöv frazeoloji sistemində yayılma göstəricisi kimi təqdim edilmir. Tədqiqatın əsas töhfəsi ekvivalentliyin semantik, obrazlı və struktur səviyyələrini ayrıca qiymətləndirən, tərcümə və dil tədrisində tətbiq oluna bilən təhlil çərçivəsidir. Bu çərçivə oxşar ifadələrin mexaniki eyniləşdirilməsindən yaranan səhvləri izah etməyə və kontekstə uyğun qarşılığın seçilməsinə imkan verir.

Açar sözlər: *müqayisəli frazeologiya, Azərbaycan dili, ingilis dili, semantik ekvivalentlik, struktur təhlil, idiomatiklik, tərcümə*

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

A Comparative Analysis of the Semantic and Structural Features of Phraseological Units in Azerbaijani and English

Abstract

This article compares the semantic and structural features of phraseological units in Azerbaijani and English on the basis of selected dictionary examples. It aims to determine how cross-linguistic semantic correspondence relates to imagery, component composition, and grammatical organization. The study adopts a qualitative comparative approach, examining five Azerbaijani and five English expressions arranged into five comparison pairs. The lexical meanings of the units are checked against AZLEKS and Merriam-Webster resources, while sentences illustrating contextual differences are constructed for analytical purposes. The analysis considers semantic core, underlying imagery, syntactic pattern, morphological variation, and communicative appropriateness. The examples show that semantic similarity does not require identical lexical imagery or grammatical structures. Even expressions drawing on the same domain of imagery may differ in component selection, word order, and the grammatical means used to express relationships. In particular, semantic features such as intentional or unintentional disclosure of information define the limits of translation equivalence. Phraseological fixedness is explained as a set of conventional constraints that ensure recognition of an expression rather than as absolute invariability. The findings from the selected examples are not presented as indicators of prevalence across the entire phraseological systems of the two languages. The main contribution is an analytical framework that evaluates semantic, figurative, and structural levels of equivalence separately and can be applied in translation and language teaching. This framework helps explain errors arising from the mechanical identification of similar expressions and supports the selection of contextually appropriate equivalents.

Keywords: *comparative phraseology, Azerbaijani language, English language, semantic equivalence, structural analysis, idiomaticity, translation*

1. Giriş

Frazeoloji birləşmələr dilin lüğət tərkibində xüsusi yer tutur, çünki onların mənası və işlənmə qaydası tərkibdəki sözlərin ayrıca öyrənilməsi ilə həmişə müəyyənləşdirilə bilmir. Danışan belə vahid vasitəsilə yalnız hadisəni adlandırmır, ona münasibətini də ifadə edə bilər. Məsələn, bir davranışa göz yummaq haqqında danışıldıqda fiziki görmə hərəkətindən daha çox həmin davranışa münasibət ön plana çıxır. Frazeoloji vahidin anlaşılması buna görə leksik məna, obrazlılıq və situativ məqsədin birlikdə nəzərə alınmasını tələb edir. Müqayisəli təhlil isə həmin əlaqələrin başqa dildə necə qurulduğunu araşdırmağa imkan yaradır.

Azərbaycan və ingilis dillərinin frazeologiyasının müqayisəsində əsas çətinlik semantik yaxınlığı formal eyniliklə qarışdırmaqdır. İki ifadə eyni vəziyyətdə işlənə bilər, lakin eyni komponentlərdən təşkil olunmaya bilər. Əksinə, eyni bədən üzvünə və ya hərəkətə əsaslanan ifadələr fərqli qiymətləndirici məna daşıya bilər. Tərcümə zamanı mənbə dilin sözlərini ardıcıl əvəz etmək həmin münasibətləri nəzərə almır. Belə əvəzetmə hədəf dildə qrammatik baxımdan mümkün, lakin

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

konvensional frazeoloji məna daşımayan birləşmə yarada bilər. Ona görə müqayisənin başlanğıc nöqtəsi yalnız söz oxşarlığı olmamalıdır.

Bu mövzunun aktuallığı həm dilçilik, həm də dil tədrisi ilə bağlıdır. Frazeoloji vahidin quruluşunu izah etmədən onu yalnız hazır tərcüməsi ilə təqdim etmək öyrənənin yeni kontekstdə seçim etməsini çətinləşdirir. Digər tərəfdən, hər ifadəni bütövlükdə təhlilə qapalı vahid saymaq onun qrammatik dəyişmələrini və mənanın komponentlər arasında paylanmasını nəzərdən qaçırır. Müqayisəli təhlil bu iki məhdudiyyəti aradan qaldırmaq üçün hər ifadənin hansı hissəsinin sabit, hansı hissəsinin isə cümləyə uyğun dəyişən olduğunu göstərməlidir. Tədris baxımından bu fərq ifadənin tanınması ilə düzgün işlədilməsi arasında əlaqə yaradır.

Məqalənin məqsədi seçilmiş Azərbaycan və ingilis frazeoloji birləşmələrində semantik uyğunluqla struktur fərqliliyin qarşılıqlı münasibətini müəyyənləşdirməkdir. Üç tədqiqat sualı irəli sürülür: müqayisə olunan ifadələrin məna nüvəsi hansı həddə üst-üstə düşür; bu uyğunluq obraz və komponent səviyyəsində necə reallaşır; qrammatik quruluşdakı fərqlər ifadənin işlədilməsinə və tərcüməsinə necə təsir edir? Məqsəd iki dilin bütün frazeoloji ehtiyatını təsnifləndirmək deyil, məhdud material üzərində yoxlanıla bilən və başqa nümunələrə tətbiq edilə bilən analitik yanaşma göstərməkdir.

Məqalənin quruluşunda nəzəri anlayışlar əvvəlcə dəqiqləşdirilir, sonra materialın seçilməsi və təhlil qaydası izah olunur. Semantik bölmədə məna, obraz və kontekstual uyğunluq, struktur bölmədə isə komponentlərin ardıcıllığı, morfoloji dəyişmə və sintaktik əlaqələr nəzərdən keçirilir. Son hissədə nəticələrin tərcümə və dil tədrisi üçün əhəmiyyəti müzakirə olunur. Bu ardıcıllıq frazeoloji ekvivalentliyi yalnız lüğətdə verilmiş qarşılıq kimi deyil, müəyyən məna və istifadə şərtləri daxilində əsaslandırılan münasibət kimi təqdim etməyə xidmət edir.

2. Nəzəri əsaslar və ədəbiyyatın icmalı

2.1. Frazeoloji vahidin sərhədləri

Frazeologiya terminindən geniş mənada istifadə edildikdə idiomlar, kollokasiyalar, sabit nitq formulları və atalar sözləri eyni tədqiqat sahəsində nəzərdən keçirilə bilər. Lakin bu vahidlərin semantik və sintaktik xüsusiyyətləri eyni deyil. Hazırkı məqalədə əsas diqqət konvensional məcazi mənası olan çoxsözlü ifadələrə yönəldilir. Atalar sözləri müqayisənin əsas materialına daxil edilmir, çünki onlar çox vaxt tamamlanmış hökm və ümumiləşdirilmiş qiymətləndirmə təqdim edir. Bu sərhədləndirmə cümlə daxilində işlənən ifadə ilə ayrıca kommunikativ vahidi eyni struktur meyarla qiymətləndirməmək üçün vacibdir.

Grant və Bauer (2004) çoxsözlü vahidlərin hamısının eyni dərəcədə idiomatik olmadığını əsaslandıraraq idiom anlayışının daha dəqiq sərhədləndirilməsini təklif edirlər. Onların yanaşması tədqiqatda istifadə olunan terminlərin material seçiminə təsir etdiyini göstərir. Bu məqalədə "frazeoloji birləşmə" termini dar mənada tam qeyri-kompozisional idiomla məhdudlaşdırılmır. "Dəryada bir damla" kimi obrazı anlaşılan, lakin məcazi işlənməsi konvensional olan vahid də müqayisəyə daxil edilir. Beləliklə, nəzərdən keçirilən materialda semantik şəffaflıq fərqi əvvəlcədən qəbul edilir.

Nunberg və həmmüəllifləri (1994) idiomatikliyin yalnız qeyri-kompozisionallıqla izah edilməsini kifayət hesab etmirlər. Onlar mənanın komponentlər arasında paylana bildiyi idiomatik birləşmələrlə bütöv idiomatik ifadələri fərqləndirirlər. Bu ayrım hazırkı təhlildə mühümdür: sabit ifadənin

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License
ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

komponentləri müəyyən semantik rol oynaya bilər və həmin rol qrammatik davranışla əlaqəli ola bilər. Bununla belə, bir komponentin obraz baxımından izah edilməsi ifadənin bütöv mənasının sərbəst hesablanması demək deyil. Konvensional işlənmə yenə ayrıca leksik bilik tələb edir.

2.2. Məna və strukturun əlaqəli təhlili

Alisoy (2025) ingilis frazeologiyasının təsnifində sintaktik model ilə semantik şəffaflığın birlikdə nəzərə alınmasını təklif edir. Bu yanaşma forma və mənanı iki ayrı siyahı kimi təqdim etməkdənsə, onların əlaqəsini göstərməyə imkan verir. Hazırkı məqalədə həmin prinsip dillərarası müqayisəyə tətbiq olunur: ifadənin hansı sintaktik modelə aid olduğu onun başqa dildə hansı semantik qarşılıqla əlaqələndirildiyi ilə yanaşı qeyd edilir. Belə müqayisə feili ifadənin başqa dildə də feili olması ilə onun eyni daxili quruluşa malik olmasının fərqli məsələlər olduğunu aydınlaşdırır.

Moonun (1998) tədqiqatında sabit ifadələrin işlədildikləri mətnlə əlaqədə nəzərdən keçirilməsi əsas mövqedir. Bu prinsip lüğət formasını konkret cümlədən ayırmamağa əsas verir. Lüğət maddəsi ilkin məna və forma haqqında məlumat versə də, konkret istifadə danışanın niyyəti, iştirakçılar arasındakı münasibət və mətnin janrı ilə müəyyənləşir. Hazırkı təhlildə lüğət tərifləri ifadələrin məna sərhədini müəyyənləşdirmək üçün işlədilir, qurulmuş cümlələr isə həmin sərhədin konkret seçimə necə təsir etdiyini göstərir. Cümlə nümunələri real korpusdan götürülmüş fakt kimi təqdim edilmir.

Kövecses (2005) metaforanın universal cəhətləri ilə mədəni dəyişkənliyini birlikdə nəzərdən keçirir. Bu mövqe frazeologiyada bənzər obrazın mövcudluğundan birbaşa tarixi əlaqə və ya tam mədəni eynilik nəticəsi çıxarmamağı tələb edir. İki dildə görmə, bədən və məkanla bağlı təsvirlər işlənə bilər, lakin onların konkret leksikləşməsi fərqlənər. Məqalədə obraz əsası ifadənin müasir formasında görünən əlaqə kimi şərh olunur. Etimoloji məlumat ayrıca yoxlanılmadığından ifadələrin yaranması barədə tarixi hekayələr irəli sürülmür.

2.3. Müqayisəli və tətbiqi tədqiqatların mövqeyi

Sadigova (2024) Azərbaycan və ingilis idiomlarının müqayisəsində semantik, struktur və mədəni əlamətlərin əhəmiyyətini müzakirə edir. Həmin tədqiqatla mövzu yaxınlığı hazırkı işin fərqini konkretləşdirməyi tələb edir: burada diqqət ümumi oxşarlıq siyahısından çox, lüğətdə yoxlanmış azsaylı cütlərdə ekvivalentliyin sərhədlərinə yönəldilir. Müqayisənin nəticəsi yalnız “oxşardır” və ya “fərqlidir” qiyməti ilə yekunlaşdırılmır. Hansı məna əlamətinin saxlanıldığı və hansı qrammatik vasitənin dəyişdiyi ayrıca göstərilir.

Sadigzade (2025) frazeoloji ifadələrin dillərarası müqayisəsində ümumi insan təcrübəsi ilə dilə məxsus mədəni xüsusiyyətləri əlaqələndirir. Bu yanaşma obraz yaxınlığının öyrənənə kömək edə biləcəyini, lakin dilə xas konvensiyaların yenə nəzərə alınmalı olduğunu göstərir. Sadiqzade (2025) isə idiomların leksik kompetensiya ilə münasibətini müzakirə edərək kontekst daxilində öyrənmə və istifadə üzərində dayanır. Burada həmin iki istiqamət birləşdirilir: müqayisə əvvəlcə mənanı və formanı açıqlayır, sonra alınmış izahın düzgün istifadə üçün nə verdiyi göstərilir. Ədəbiyyat siyahısında müəllifin soyadı hər nəşrdəki yazılışına uyğun saxlanılmışdır.

Mammadova (2024) atalar sözlərini dil öyrənməsinin koqnitiv və mədəni aspektləri ilə əlaqələndirir. Bu mənbə sabit ifadələrin mədəni məlumat daşımasını müzakirə etmək üçün faydalıdır, lakin atalar sözləri haqqında müddəalar bütün idiomlara avtomatik tətbiq edilmir. Mammadova (2025) maşın və

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

insan tərcüməsini müqayisə edərkən kontekst, idiomatiklik və sintaktik fərqləri problem sahələri kimi göstərir. Hazırkı məqalədə bu mülahizə konkret tərcümə sisteminin sınağına çevrilmir; yalnız qarşılığın söz oxşarlığı ilə seçilməsinin niyə yetərli olmadığını izah edən tətbiqi çərçivə kimi istifadə edilir.

Bakerin (2018) tərcüməyə dair yanaşması müxtəlif dil səviyyələrində uyğunluq axtarışını sistemləşdirir. Frazeoloji vahid üçün hədəf dildə münasib idiomun tapılması həmişə mümkün və ya məqsədəuyğun olmaya bilər. Belə halda mənanın daha neytral ifadə ilə verilməsi nəzərdən keçirilə bilər. Bu məqalədə qarşılığın qiymətləndirilməsi üçün məna, obraz və struktur meyarlarına kommunikativ uyğunluq da əlavə olunur. Yəni iki ifadənin lüğəvi mənası yaxın olsa belə, seçilmiş janrda yaratdığı ton ayrıca yoxlanılmalıdır.

3. Material və tədqiqat metodu

Tədqiqat keyfiyyət yönümlü, təsviri-müqayisəli təhlil əsasında qurulmuşdur. Əsas material Azərbaycan dilindən beş, ingilis dilindən beş ifadədən ibarətdir. Onlar beş müqayisə cütündə təşkil olunmuşdur: “göz yummaq — turn a blind eye”, “baş sındırmaq — rack one’s brain”, “dəryada bir damla — a drop in the ocean”, “ağzından qaçırmaq — spill the beans” və “abırdan düşmək — lose face”. Bu on vahid məqsədyönlü seçilmiş nümunələrdir; təsadüfi seçmə və ya iki dilin bütöv frazeoloji ehtiyatını təmsil edən korpus təşkil etmir.

Seçim üç əsas şərtə söykənir. Hər ifadənin müasir onlayn lüğətdə ayrıca maddə kimi qeydə alınması, onun digər dildə ilkin məna yaxınlığı olan vahidlə müqayisə edilə bilməsi və cütlərin birlikdə müxtəlif struktur münasibətlərini göstərməsi tələb olunur. Materialda həm feili, həm də nominal ifadənin olması bir struktur modelinin əsassız ümumiləşdirilməsinin qarşısını alır. Digər tərəfdən, beş cüt arasından bütün tipoloji nəticələri çıxarmaq mümkün deyil. Burada seçimin məqsədi yayılmanı hesablamaq yox, konkret analitik fərqləri görünən etməkdir.

Azərbaycan vahidlərinin mənaları AZLEKS platformasında təqdim olunan Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğətinin müvafiq maddələrində yoxlanılmışdır (AZLEKS, n.d.-a, n.d.-b, n.d.-c, n.d.-d, n.d.-e). İngilis vahidləri Merriam-Webster lüğətinin ayrıca maddələri ilə tutuşdurulmuşdur (Merriam-Webster, n.d.-a, n.d.-b, n.d.-c, n.d.-d, n.d.-e). Elektron mənbələrə 17 sentyabr 2026-cı ildə baxılmışdır. Lüğətlərin ingiliscə və azərbaycanca izahları məqalədə ümumiləşdirilərək verilir; iki dil arasındakı cütləşdirmə və struktur şərh isə bu işdə aparılan analitik müqayisədir.

Hər cüt eyni ardıcıllıqla nəzərdən keçirilir. Əvvəl ifadələrin məna nüvəsi müəyyənləşdirilir, sonra mənanı daraldan əlamət axtarılır. Ardınca obrazı yaradan komponentlər, sintaktik baş və ona bağlı elementlər göstərilir. Növbəti mərhələdə zaman, şəxs və əvəzlik dəyişməsinin ifadəyə təsiri izah olunur. Son mərhələdə cütlüyün hansı kontekstdə qarşılıq sayıla biləcəyi qiymətləndirilir. Bu ardıcıllıq lüğətdə təsdiqlənmiş məna ilə tədqiqatçının interpretasiyasını ayırmağa imkan verir və sonrakı araşdırmada eyni qərarların yenidən yoxlanmasını asanlaşdırır.

Kontekst nümunələri müşahidə materialı deyil, müqayisə üçün qurulmuş cümlələrdir. Onların funksiyası müəyyən məna əlamətinin dəyişməsinin tərcümə qərarına təsirini göstərməkdir. Nümunələr əsasında işlənmə tezliyi, danışanların üstünlük verdiyi variant və ya öyrənənlərin səhv faizi haqqında iddia irəli sürülmür. Həmçinin müstəqil kodlaşdırıcılar arasında uyğunluq hesablanmamışdır. Şəffaflığın təmin edilməsi üçün əsas vahidlər, mənbələr və müqayisə meyarları açıq göstərilir; nəticələr seçilmiş materialın sərhədlərində şərh edilir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

4. Semantik xüsusiyyətlərin müqayisəsi

4.1. Məna yaxınlığı və obraz uyğunluğu

“Göz yummaq — turn a blind eye” cütündə əsas yaxınlıq nəzərə almamaq və münasibət bildirməmək sahəsindədir. Azərbaycan vahidinin lüğət izahında güzəştə getmək mənası da görünür; ingilis vahidində görməməyə yönəlmiş məcazi münasibət ön plandadır (AZLEKS, n.d.-e; Merriam-Webster, n.d.-e). Cütü bütün kontekstlər üçün eyni saymaqdan daha dəqiq yol konkret davranışa münasibət sahəsində yaxınlaşdırmaqdır. Məsələn, qayda pozuntusunun bilinməsinə baxmayaraq ona müdaxilə edilməməsi hər iki ifadənin müqayisəsi üçün uyğun analitik kontekstdir.

Obraz səviyyəsində hər iki vahid görmə ilə əlaqəlidir. Lakin Azərbaycan ifadəsində hərəkət gözün yumulması vasitəsilə, ingilis ifadəsində isə “blind” komponentli göz obrazının yönəldilməsi ilə qurulur. Bu fərq sözbəsöz uyğunluğun olmadığını göstərir. “Göz” və “eye” komponentlərinin eynimənalı olması bütün ifadənin strukturunu eyniləşdirmir. Burada ortaq obraz sahəsi görmədir, konkret leksik və qrammatik təşkil isə fərqlidir. Müqayisə məhz bu iki səviyyəni ayırdıqda mədəni yaxınlıq haqqında həddindən artıq geniş nəticəyə ehtiyac qalmır.

“Baş sındırmaq — rack one’s brain” cütündə ortaq semantik nüvə çətin məsələ üzərində gərgin düşünməkdir (AZLEKS, n.d.-c; Merriam-Webster, n.d.-c). Obrazın qurulmasında bədənlə bağlı komponent və fiziki təsir bildirən feil iştirak edir. Bununla belə, “baş” və “brain” eyni anatomik anlayış deyil. İfadələrdən biri bütöv başı, digəri beyni ön plana çıxarır. Deməli, semantik yaxınlıq eyni sözlərin qarşılaşdırılmasından deyil, bütöv ifadələrin həmin kontekstdə gördüyü işdən müəyyənləşdirilir. Bu cüt obraz sahəsinin yaxın, komponent tərkibinin isə fərqli ola bilməsini göstərir.

“Dəryada bir damla — a drop in the ocean” cütü miqdarın müqayisəli kiçikliyini bildirir (AZLEKS, n.d.-d; Merriam-Webster, n.d.-a). Burada damla ilə böyük su sahəsi arasındakı miqyas fərqi hər iki ifadənin təsvir əsasını təşkil edir. Lakin “dərya” və “ocean” sözlərinin leksik əhatəsi, ifadənin söz sırası və müəyyənlik vasitələri tam uyğun deyil. Bu nümunədə obraz yaxınlığı digər cütlərə nisbətən daha aydın olsa da, struktur eynilik yenə yaranmır. Buna görə onu mütləq “tam ekvivalent” adlandırmaq əvəzinə, göstərilən məna daxilində yaxın obrazlı qarşılıq kimi təqdim etmək daha dəqiqdir.

4.2. Qismən ekvivalentlik və semantik məhdudlaşdırıcı əlamət

“Ağzından qaçırmaq — spill the beans” cütü müqayisədə fərqləndirici əlamətin əhəmiyyətini göstərir. Azərbaycan ifadəsinin lüğəvi izahı gizli saxlanan məlumatın bilmədən və ya qeyri-ixtiyari deyilməsi üzərində qurulur. İngilis ifadəsinin tərifi isə gizli məlumatın açıqlanmasını bildirir və eyni dərəcədə məcburi qeyri-ixtiyarilik əlaməti daşımır (AZLEKS, n.d.-b; Merriam-Webster, n.d.-d). Beləliklə, hər iki vahiddə sirrin məlum olması ümumi məna sahəsidir, lakin məlumatı söyləyənin niyyəti cütləşdirməni məhdudlaşdırır. Bu əlamət nəzərə alınmadıqda tərcümə hadisənin səbəbini dəyişə bilər.

Fərqi göstərmək üçün iki analitik cümlə müqayisə edilə bilər. “Söhbət zamanı sürprizin vaxtını ağzından qaçırdı” cümləsi nəzarətsiz açıqlanmanı nəzərdə tutur. “He deliberately spilled the beans about the plan” cümləsində isə “deliberately” məlumatın qəsdən verildiyini açıq göstərir. İkinci cümləni “planı qəsdən ağzından qaçırdı” şəklində çevirmək Azərbaycan ifadəsinin adi məna istiqaməti ilə gərginlik yaradır. Belə kontekstdə “planın sirrini qəsdən açdı” qarşılığı daha münasibdir. Bu cümlələr tədqiqat üçün qurulmuşdur və konkret mətndən sitat deyildir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

Cütdə obraz fərqi də nəzərəçarpandır. Azərbaycan ifadəsi nitqin ağızdan çıxmasını nəzarətin itməsi kimi təqdim etməyə imkan verir. İngilis vahidinin leksik səthində isə tökülmə və maddi obyekt obrazı görünür. Bu müşahidə ifadənin tarixi mənşəyi haqqında hökm deyil; yalnız müasir komponentlərin təsviridir. Tərcüməçi həmin səthi təsviri qorumağa çalışıb ingiliscə komponentləri ayrı-ayrılıqda çevirdikdə Azərbaycan dilində nəzərdə tutulan frazeoloji mənanı yaratmaya bilər. Burada əsas məsələ obrazın köçürülməsi ilə kommunikativ mənanın köçürülməsinin həmişə üst-üstə düşməməsidir.

"Abırdan düşmək — lose face" cütündə isə başqalarının gözündə hörmət və nüfuzun azalması ümumi sahədir (AZLEKS, n.d.-a; Merriam-Webster, n.d.-b). Azərbaycan ifadəsinin komponenti birbaşa sosial qiymətləndirmə anlayışını, ingilis ifadəsi isə üz obrazını işlədir. Azərbaycan nümunəsində dəyişmə aşağıya hərəkət, ingilis nümunəsində sahib olunanın itirilməsi modeli ilə ifadə edilir. Yaxın nəticə fərqli obraz vasitələri ilə təqdim olunur. Bununla belə, konkret mətndə "abırdan düşmək" ifadəsinin emosional kəskinliyi daha neytral "nüfuzunu itirmək" seçimi ilə müqayisə edilməlidir; mexaniki əvəzetmə tonu dəyişə bilər.

4.3. Müqayisə nəticələrinin ümumiləşdirilməsi

Cədvəl 1 beş cüt üzrə əsas semantik əlaqəni və ekvivalentliyi məhdudlaşdıran fərqi göstərir. Cədvəldə verilən qarşılıqlar ayrıca lüğətin hazır ikidilli ekvivalentləri kimi deyil, bu məqalədə aparılan müqayisənin nəticəsi kimi təqdim olunur. Məna uyğunluğu müəyyən kontekst üçün şərh edilir. Bir cütün digərindən daha "yaxşı" olması barədə vahid sıralama qurulmur, çünki obraz uyğunluğu, qrammatik yaxınlıq və istifadə sahəsi müxtəlif meyarlardır. Tərcümə məqsədi dəyişdikdə həmin meyarların çəkisi də dəyişə bilər.

Cədvəl 1. Seçilmiş cütlər üzrə semantik müqayisə

Müqayisə cütü	Ümumi məna sahəsi	Əsas fərq
göz yummaq / turn a blind eye	Nəzərə almamaq, müdaxilə etməmək	Görmə obrazı yaxın olsa da, hərəkət modeli və komponent tərkibi fərqlidir.
baş sındırmaq / rack one's brain	Gərgin düşünmək	Baş və beyin komponentləri, eləcə də mənsubiyyətin ifadəsi fərqlənir.
dəryada bir damla / a drop in the ocean	Müqayisədə cüzi miqdar	Obraz yaxınlığına baxmayaraq məkan komponentinin yeri və quruluşu fərqlidir.
ağzından qaçırmaq / spill the beans	Gizli məlumatı açıqlamaq	Azərbaycan vahidində qeyri-ixtiyarilik qarşılığın seçimini məhdudlaşdırır.
abırdan düşmək / lose face	Hörmət və nüfuz itkisi	Obraz və qiymətləndirici ton kontekstə uyğun ayrıca yoxlanmalıdır.

Bu material əsasında semantik nüvənin qorunması ilə əlavə əlamətin qorunması fərqləndirilir. Sirrin açılması ümumi nüvə ola bilər, amma açıqlamanın təsadüfi və ya məqsədli olması ayrıca əlamətdir. Eyni qaydada, kiçik miqdar ümumi nüvədir, onun konkret müqayisə ölçüsünə münasibətdə nə qədər təsirsiz sayılması isə kontekstdə müəyyənləşir. Bu fərq lüğət tərifinin praktik istifadəsini dəqiqləşdirir: tərif uyğunluq axtarışının başlanğıcıdır, yekun tərcümə qərarının tam əvəzi deyil. Mətn daxilində əlavə məlumat həmin ilkin uyğunluğu təsdiqləyə və ya məhdudlaşdıra bilər.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

5. Struktur xüsusiyyətlərin müqayisəsi

5.1. Komponentlərin ardıcıllığı və sintaktik baş

Seçilmiş feili nümunələrdə Azərbaycan dilində isim komponenti feildən əvvəl gəlir: “göz yummaq”, “baş sındırmaq”, “abırdan düşmək”. İngilis cütlərində isə feil isim qrupundan əvvəl yerləşir: “turn a blind eye”, “rack one’s brain”, “lose face”. Bu müşahidə nümunələrin lüğət formasına aiddir və bütün mümkün cümlə quruluşlarının dəyişməz təsviri sayılmır. Əsas nəticə budur ki, feili frazeoloji məna saxlanılsa da, onun daxili düzümü eyni qalmır. Tərcümə zamanı ifadənin bütöv funksiyası ilə daxili komponent sırası ayrı səviyyələrdə nəzərdən keçirilməlidir.

“Dəryada bir damla” və “a drop in the ocean” feili nümunələrdən fərqli təşkil olunur. Hər iki ifadənin nominal mərkəzi “damla/drop” komponentidir. Azərbaycan nümunəsində məkan bildirən “dəryada” həmin mərkəzdən əvvəl yerləşir, ingilis nümunəsində “in the ocean” önlüklü qrupu ondan sonra gəlir. Cümlədə bu ifadələrə xəbər funksiyası verilə bilər: “Bu yardım ehtiyac qarşısında dəryada bir damladır” və “This contribution is a drop in the ocean”. Cümlələrin kommunikativ yaxınlığı onların daxili sintaktik quruluşunun eyni olması demək deyildir.

İngilis nümunəsində qeyri-müəyyənlik artikli olan “a” və müəyyənlik artikli olan “the” strukturun görünən hissəsidir. Azərbaycan qarşılığındakı “bir” komponentini bütün funksiyalarına görə “a” ilə eyniləşdirmək düzgün olmaz. Eyni zamanda “ocean” sözünün önündəki artikli Azərbaycan dilinə ayrıca leksik vahidlə köçürmək tələb edilmir. Burada dillərarası qarşılıq morfemlərin sayına görə qurulmur. Mənanı daşıyan bütöv konstruksiya bir dildə önlük və artikllərlə, digərində isə hal şəkilçisi və fərqli söz sırası ilə təşkil edilir.

5.2. Hal və mənsubiyyət münasibətləri

“Abırdan düşmək” ifadəsində “abır” komponentinin çıxışlıq halda olması daxili əlaqənin bir hissəsidir. Onu “abırı düşmək” formasına çevirmək eyni ifadənin sadə qrammatik variantı kimi götürülə bilməz. İngiliscə “lose face” birləşməsində isə “face” feildən sonra tamamlıq mövqeyində dayanır və Azərbaycan ifadəsindəki çıxışlıq halın ayrıca formal qarşılığı yoxdur. Bu müqayisə feillərin tələb etdiyi əlaqə modelinin frazeoloji vahid daxilində də əhəmiyyət daşıdığını göstərir. Hər iki ifadənin nüfuz itkisini bildirməsi qrammatik idarə modelini ortaq etmir.

“Rack one’s brain” ifadəsində “one’s” dəyişən mənsubiyyət mövqeyini göstərən lüğət işarəsidir. Konkret cümlədə həmin mövqe “my”, “her” və ya başqa uyğun forma ilə reallaşır. “Baş sındırmaq” ifadəsinin lüğət formasında bu cür ayrıca əvəzlik yoxdur. “Bu suala cavab tapmaq üçün baş sındırdım” cümləsində düşünən şəxs feil sonluğu ilə müəyyənləşir. İngilis analitik qarşılığında isə “I racked my brain to find an answer” quruluşu işlənə bilər. Beləliklə, iştirakçının göstərilməsi dillərdə müxtəlif qrammatik vasitələrlə təmin olunur.

“Ağzından qaçırmaq” ifadəsinin quruluşunda “ağız” kökü ilə mənsubiyyət və hal göstəricilərinin əlaqəsi görünür. “Ağzımdan qaçırdım” və “ağzından qaçırdı” formalarında referentə uyğun dəyişmə mümkündür. Bu dəyişmə ifadənin frazeoloji statusunu aradan qaldırmır. İngiliscə “spill the beans” birləşməsində isə həmin bədən üzvünə və mənsubiyyət münasibətinə uyğun ayrıca komponent yoxdur. Müqayisə göstərir ki, bir dildə morfoloji olaraq görünən iştirakçı əlaqəsi digər dildə cümlənin ümumi quruluşu və konteksti vasitəsilə verilə bilər.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

5.3. Sabitlik və qrammatik dəyişmə

Frazeoloji sabitlik ifadənin bütün elementlərinin hər zaman eyni şəkildə işlənməsi demək deyildir. “Göz yummaq” ifadəsi “göz yumdu”, “göz yummur” və “göz yumacaq” formalarında işlədilə bilər. İngilis qarşılığında da zaman və şəxs tələbinə uyğun feil forması dəyişir. Bu dəyişmələr ifadənin məna nüvəsini saxlaya bilər, çünki zaman və inkar hadisənin cümlədəki təqdimatına aiddir. Deməli, sabitliyin təsvirində leksik nüvənin qorunması ilə qrammatik kateqoriyaların dəyişməsi ayrı göstərilməlidir. Əks halda öyrənən ifadəni yalnız lüğətdəki məsdər formasında tanıyar.

Bununla yanaşı, feilin zamanını dəyişmək ilə isim komponentini istənilən sinonimlə əvəz etmək eyni əməliyyat deyil. “Baş sındırmaq” vahidində “baş” sözünü başqa bədən üzvü ilə dəyişmək avtomatik olaraq eyni məna yaratmır. İngilis ifadəsində də “beans” komponentinin başqa ərzaq adı ilə əvəzlənməsi adi şəraitdə həmin konvensional ifadəni qorumaq üçün kifayət etmir. Bədii söz oyunu belə dəyişmələrdən yararlana bilər, lakin yaradıcı dəyişmə ilə normativ lüğət vahidi arasında fərq saxlanmalıdır. Hazırkı tədqiqat yaradıcı transformasiyaların işlənmə yayılmasını ölçmür.

Sabitliyin başqa bir tərəfi xarici əlaqənin qurulmasıdır. “Bu nöqsana göz yummaq” nümunəsində münasibətin yönəldiyi obyekt yönlük halda ifadə olunur. İngilis qarşılığında “turn a blind eye to this fault” quruluşunda əlaqəni “to” önlüyü verir. Həmin elementlər ifadənin yalnız daxilini deyil, cümlədə başqa vahidlərlə birləşməsini də göstərir. Buna görə tədrisdə frazeologizmin tək lüğət forması ilə yanaşı, hansı tamamlıqla işlədildiyini göstərən model də təqdim olunmalıdır. Bu nəticə seçilmiş cütün struktur müqayisəsindən çıxır və bütün feili idiomlar üçün eyni önlük qaydası demək deyildir.

Cədvəl 2. Nümunələrdə qrammatik təşkilin müqayisəsi

Meyar	Azərbaycan nümunəsi	İngilis nümunəsi
Feil və isim sırası	göz + yummaq	turn + a blind eye
Məkan münasibəti	dərya-da + bir damla	a drop + in the ocean
Hal və idarə	abır-dan + düşmək	lose + face
Mənsubiyyət mövqeyi	baş sındırdım	I racked my brain
Xarici tamamlıq	nöqsan-a göz yummaq	turn a blind eye to a fault
Zaman dəyişməsi	göz yumdu / göz yumacaq	turned / will turn a blind eye

6. Müzakirə və tətbiqi nəticələr

6.1. Ekvivalentliyin çoxölçülü qiymətləndirilməsi

Təhlil göstərir ki, ekvivalentlik ən azı üç ayrı suala cavab verməlidir: ifadələr eyni hadisəni bildirirmi, hadisəni eyni obrazla təqdim edirmi və eyni qrammatik modeldə işlənirmi? Bu sualların cavabları bir cüt daxilində fərqli ola bilər. “Dəryada bir damla” cütündə obraz yaxınlığı güclüdür, lakin məkan komponentinin yeri və qrammatik ifadəsi fərqlidir. “Abırdan düşmək” cütündə isə ümumi məna sahəsi qorunduğu halda obraz və idarə modeli dəyişir. Belə müqayisə hər cütə tək etiket verməkdən daha informativdir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License
ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

Dördüncü ölçü kommunikativ uyğunluqdur. Məna və obraz baxımından münasib görünən ifadə konkret janrda lazımsız emosional ton yarada bilər. Məsələn, elmi və ya inzibati mətndə sirrin açıqlanması neytral şəkildə bildirildikdə danışıq xarakterli idiomun əlavə edilməsi mətnin üslubunu dəyişə bilər. Bu halda frazeoloji qarşılıqdan istifadə etməmək avtomatik tərcümə itkisi sayılmır. Tərcümənin məqsədi və auditoriyası nəzərə alınaraq neytral qarşılıq seçilə bilər. Müqayisəli təhlilin vəzifəsi tərcüməçiyə seçim imkanlarını və onların fərqini göstərməkdir.

Mədəni izah da eyni diqqətlə aparılmalıdır. Seçilmiş nümunələrdə baş, göz və üzlə əlaqəli komponentlərin görünməsi həmin dillərin bütün frazeologiyasının eyni dərəcədə somatik olduğunu sübut etmir. Material məqsədyönlü seçildiyindən belə tezlik nəticəsi metodoloji baxımdan əsaslandırılmazdı. Eyni obrazın hər iki dildə işlənməsi ifadələrin bir dildən digərinə keçdiyini də göstərmir. Tarixi mənşə üçün ayrıca yazılı attestasiya və etimoloji araşdırma tələb olunur. Hazırkı işin nəticələri müasir məna və quruluş münasibətləri ilə məhdudlaşır.

6.2. Tərcümə qərarının mərhələləri

Frazeoloji vahidin tərcüməsində əvvəlcə onun həmin kontekstdə məcazi, yoxsa birbaşa mənada işləndiyi müəyyənləşdirilməlidir. “Gözünü yumdu” ifadəsi konkret vəziyyətdə fiziki hərəkəti bildirə bilər; həmin formanın görünməsi özü-özlüyündə idiomatik şərh üçün yetərli deyil. Sonra kontekstin verdiyi niyyət, münasibət və nəticə əlamətləri ayrılır. Bundan sonra hədəf dildə yaxın ifadə seçilir və onun qrammatik əlaqəsi yoxlanılır. Axırda mətnin tonu nəzərə alınır. Bu mərhələlər tərcüməçini yalnız söz uyğunluğu əsasında qərar verməkdən uzaqlaşdırır.

“Ağzından qaçırmaq” nümunəsində bu ardıcıllıq xüsusilə aydındır. Əgər ilkin mətndə bilmədən açıqlama baş veribsə, seçilən qarşılıq həmin əlaməti qorumalıdır. Hədəf ifadə daha geniş məna daşıyırsa, kontekstdə “accidentally” kimi dəqiqləşdirici sözə ehtiyac yarana bilər. Əksinə, ingilis mətnində açıqlamanın məqsədli olduğu bildirilirsə, Azərbaycan dilində qeyri-ixtiyarilik bildirən vahid seçilməməlidir. Belə qərar leksik sinonim axtarışından daha genişdir: hadisənin kim tərəfindən və hansı niyyətlə həyata keçirildiyini də nəzərə alır.

Maşın tərcüməsi nəticəsinin redaktəsində də bu meyarlar istifadə edilə bilər. Sistem düzgün ümumi məna verdiyi halda əlavə semantik əlaməti itirə bilər; yaxud ifadənin sözlərini qoruyub idiomatik mənanı yarada bilməz. Mammadovanın (2025) kontekst və idiomatik ifadələrə dair müzakirəsi bu problemin nəzəri aktuallığını göstərir. Lakin hazırkı nümunələr hər hansı proqramın fəaliyyət göstəricisi deyil. Onlar redaktorun yoxlaya biləcəyi sualları müəyyənləşdirir: niyyət qorunubmu, qarşılıq təbii işlənirmi, qrammatik tamamlıq düzgündürmü və mətnin üslubu dəyişibmi?

6.3. Dil tədrisi üçün imkanlar

Tədrisdə ifadənin mənasını və strukturunu birlikdə göstərən qısa kartdan istifadə oluna bilər. Kartda lüğət forması, məna izahı, dəyişən qrammatik hissə, bir uyğun kontekst və bir yanlış qarşılaşdırma verilir. Məsələn, “baş sındırmaq” kartında düşünən şəxsin Azərbaycan dilində feil sonluğu ilə, ingilis nümunəsində isə mübtəda və mənsubiyyət əvəzliyi ilə əlaqəsi göstərilə bilər. Belə təqdimat öyrənənə ifadəni yalnız tanımağa deyil, yeni şəxs və zamanda işlətməyə kömək etmək üçün nəzərdə tutulur. Onun effektivliyi ayrıca tədris tədqiqatı ilə qiymətləndirilməlidir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License
ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

Müqayisə tapşırığında öyrənəndən yalnız düzgün qarşılığı seçmək yox, seçimin səbəbini izah etmək istənilə bilər. İki qısa kontekstdən birində sirr bilmədən, digərində qəsdən açıqlanır və iştirakçı həmin fərqə uyğun tərcümə hazırlayır. Başqa tapşırıqda eyni idiom keçmiş zamanda, inkarda və başqa şəxsə aid cümlədə işlədilir. Bu fəaliyyətlərin birincisi semantik məhdudiyyəti, ikincisi qrammatik dəyişmə imkanını yoxlayır. İki bacarıq eyni tapşırıq daxilində qarışdırılmadıqda səhvin məna bilməməkdən, yoxsa formanı düzgün qura bilməməkdən yarandığını görmək asanlaşır.

Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut kimi peşə yönümlü təhsil mühitində bu yanaşma ümumi dil və tərcümə məşğələlərinə uyğunlaşdırıla bilər. Xüsusilə eyni məlumatın qeyri-rəsmi söhbətdə və rəsmi hesabatda fərqli ifadə olunması üzərində işləmək mümkündür. Kursantdan idiomatik cümləni neytral məlumat cümləsinə çevirmək və məna itkisinin olub-olmadığını izah etmək istənilə bilər. Bu, institutda artıq tətbiq olunmuş fəaliyyət haqqında hesabat deyil, məqalənin nəticəsindən irəli gələn metodik təklifdir. Seçilmiş ümumi dil vahidləri xüsusi hərbi terminologiya kimi təqdim olunmur.

Qiymətləndirmə üçün ayrıca səhv təsnifatı da qurmaq mümkündür. Birinci halda iştirakçı ifadəni birbaşa mənada anlayır və məcazi məzmunu müəyyənləşdirə bilmir. İkinci halda ümumi mənanı başa düşür, lakin əlavə əlaməti, məsələn, qeyri-ixtiyariliyi nəzərdən qaçırır. Üçüncü halda münasib qarşılıq seçilir, amma zaman, mənsubiyyət və ya tamamlıq əlaqəsi səhv qurulur. Dördüncü halda məna və qrammatika uyğun olduğu halda üslubi ton dəyişir. Bu hallar eyni səhv kimi qeyd edilərsə, müəllimin geribildirimi problemi dəqiq hədəfləyə bilməz. Təklif edilən ayrım səhvin səbəbinə uyğun izah vermək üçün istifadə oluna bilər.

İfadənin öyrənildiyini yoxlamaq üçün dərsdə göstərilmiş cümlənin təkrarı ilə kifayətlənmək də məqsədəuyğun deyil. Yeni kontekstdə seçim tələb edən tapşırıq öyrənənin məna sərhədini anlayıb-anlamadığını daha aydın göstərmək üçün hazırlana bilər. Məsələn, ilkin tapşırıqda şəxsi söhbətdə gizli məlumatın təsadüfən deyilməsi, sonrakında isə jurnalistin məlumatı məqsədli açıqlaması təsvir edilir. İştirakçı hər iki vəziyyətə eyni Azərbaycan idiomunu seçirsə, müəllim niyyət fərqini yenidən müzakirə edə bilər. Belə yoxlama yaddaşda qalmış söz cütlüyü ilə kontekstə həssas leksik bilik arasında fərqi üzə çıxarmağa yönəlir.

Bu yanaşmada ikidilli müqayisə ana dilindən hərfi köçürməni gücləndirmək üçün deyil, iki dilin ifadə imkanlarını şüurlu şəkildə ayırmaq üçün istifadə olunur. Öyrənən əvvəlcə ümumi mənanı görür, sonra formadakı fərqi müəyyənləşdirir və sonda konkret auditoriyaya uyğun seçim edir. Müəllim də bir düzgün cavabı bütün vəziyyətlərə aid etmədən cavabın hansı şərtlərdə münasib olduğunu göstərir. Bunun üçün uzun idiom siyahısından əvvəl azsaylı ifadə üzərində dərin iş aparmaq metodik seçim kimi nəzərdən keçirilə bilər. Məqalədəki beş cüt belə iş üçün başlanğıc materialı təqdim edir; onlar tam tədris proqramı kimi nəzərdə tutulmur.

6.4. Məhdudiyyətlər və gələcək tədqiqat

Materialın beş cütlə məhdudlaşması struktur müxtəlifliyinin yalnız kiçik hissəsini əhatə edir. Nümunələrin çoxunun feili olması və somatik komponentlərin görünməsi seçim qaydasının nəticəsidir. Buna görə iki dil arasında nominal və feili frazeologizmlərin nisbəti, milli obrazların yayılması və ya öyrənmə çətinliyi haqqında statistik nəticə çıxarılmır. Lüğətlər də real işlənmənin bütün janr və variantlarını göstərməyə bilər. Gələcək araşdırmada lüğət məlumatının müstəqil korpus nümunələri ilə tutuşdurulması təklif olunan uyğunluqların kontekstual sərhədlərini daha dəqiq müəyyənləşdirə bilər.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

Sonrakı mərhələdə tədqiqat materialı əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş janrlardan seçilməli və axtarış qaydası sənədləşdirilməlidir. Hər ifadə üçün məcazi və birbaşa istifadə halları ayrılmalı, qarşılıqların məna uyğunluğu müstəqil qiymətləndiricilər tərəfindən yoxlanılmalıdır. Qrammatik variantlar da yalnız mümkün görünməsinə görə deyil, attestasiya əsasında təsvir olunmalıdır. Belə genişləndirmə hazırkı analitik çərçivəni tezlik və istifadə məlumatı ilə tamamlaya bilər. Əldə olunan nəticələr yalnız bundan sonra daha geniş frazeoloji sistem haqqında ehtiyatlı ümumiləşdirmə üçün əsas yaradar.

7. Nəticə

Seçilmiş Azərbaycan və ingilis frazeoloji birləşmələrinin müqayisəsi semantik yaxınlığın obraz və struktur eyniliyindən ayrı qiymətləndirilməli olduğunu göstərir. Beş cütdə ümumi məna sahələri müəyyənləşdirilsə də, komponent tərkibi, hal və mənsubiyyət münasibətləri, artikl və önlük istifadəsi, eləcə də söz sırası fərqlənir. “Ağzından qaçırmaq — spill the beans” cütü əlavə semantik əlamətin, xüsusilə qeyri-ixtiyariliyin, tərcümə uyğunluğunu məhdudlaşdıra bildiyini göstərir. “Dəryada bir damla — a drop in the ocean” cütündə isə obraz yaxınlığına baxmayaraq struktur fərqi qorunur.

Tədqiqatın əsas nəticəsi ekvivalentliyin bir söz və ya vahid etiketlə deyil, məna, obraz, qrammatik quruluş və kommunikativ uyğunluq üzrə əsaslandırılmasının zəruriliyidir. Frazeoloji sabitlik də mütləq dəyişməzlik sayılmamalıdır: zaman və şəxs formaları dəyişə bilər, lakin konvensional leksik nüvənin sərbəst əvəzlənməsi eyni mənanı təmin etmir. Təklif olunan yanaşma tərcümədə yanlış eyniləşdirmələrin izahına və dil dərsində formanın məna ilə əlaqəli təqdimatına xidmət edə bilər. Nəticələrin genişləndirilməsi üçün daha böyük və janr baxımından müəyyənləşdirilmiş korpus üzərində ayrıca yoxlama aparılmalıdır.

8. Bəyannamələr

Maliyyələşdirmə: Müəlliflər tərəfindən təqdimetmədən əvvəl təsdiqlənəcək.

Maraqların toqquşması: Müəlliflər tərəfindən təqdimetmədən əvvəl bəyan ediləcək.

Etik məsələlər: Tədqiqat açıq elmi və lüğət mənbələrinin təhlilinə əsaslanır; insan iştirakçılardan məlumat toplanmamışdır.

Məlumatların əlçatanlığı: Təhlil olunan on vahid və onların mənbələri məqalədə göstərilmişdir. Kontekst cümlələri analitik məqsədlə qurulmuşdur; korpusdan toplanmış istifadə nümunələri kimi təqdim edilmir.

Süni intellektdən istifadə: İlkin layihənin mətninin və quruluşunun hazırlanmasında OpenAI ChatGPT-dən istifadə edilmişdir. Təqdimetmədən əvvəl müəlliflər mətnin elmi məzmununu, nümunələri və istinadları yoxlamalı, yekun variantı təsdiqləməli və onun məzmununa görə məsuliyyəti qəbul etməlidirlər.

Müəllif töhfələri: Ulkar Baxshalıyeva və Sevinc Mammadovanın faktiki töhfə bölgüsü yekun təqdimatdan əvvəl müəlliflər tərəfindən dəqiqləşdiriləcək.

Ədəbiyyat

Alisoy, H. (2025). Structural and semantic taxonomy of English phraseological units: A theoretical perspective. *Porta Universorum, 1*(8), 61–82. https://doi.org/10.69760/portuni.0108005

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

AZLEKS. (n.d.-a). Abırdan düşmək. *Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://azleks.az/dictionary/abirdan-dusmek

AZLEKS. (n.d.-b). Ağzından qaçırmaq. *Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://azleks.az/dictionary/agzindan-qacirmaq

AZLEKS. (n.d.-c). Baş sındırmaq. *Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://azleks.az/dictionary/bas-sindirmaq

AZLEKS. (n.d.-d). Dəryada bir damla. *Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://azleks.az/dictionary/deryada-bir-damla

AZLEKS. (n.d.-e). Göz yummaq. *Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://azleks.az/dictionary/goz-yummaq

Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315619187

Grant, L., & Bauer, L. (2004). Criteria for re-defining idioms: Are we barking up the wrong tree? *Applied Linguistics, 25*(1), 38–61. https://doi.org/10.1093/applin/25.1.38

Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture: Universality and variation.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408

Mammadova, I. (2024). The role of proverbs in language learning: A cognitive and cultural perspective. *EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education, 1*(1), 40–45. https://doi.org/10.69760/8qj8tr41

Mammadova, I. (2025). Machine translation vs. human translation: A linguistic analysis. *Porta Universorum, 1*(1), 26–31. https://doi.org/10.69760/vhrq8s76

Merriam-Webster. (n.d.-a). A drop in the ocean. *Merriam-Webster.com dictionary.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://www.merriam-webster.com/dictionary/a%20drop%20in%20the%20ocean

Merriam-Webster. (n.d.-b). Lose face. *Merriam-Webster.com dictionary.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://www.merriam-webster.com/dictionary/lose%20face

Merriam-Webster. (n.d.-c). Rack one's brain. *Merriam-Webster.com dictionary.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://www.merriam-webster.com/dictionary/rack%20one%27s%20brain

Merriam-Webster. (n.d.-d). Spill the beans. *Merriam-Webster.com dictionary.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://www.merriam-webster.com/dictionary/spill%20the%20beans

Merriam-Webster. (n.d.-e). Turn a blind eye. *Merriam-Webster.com dictionary.* 17 sentyabr 2026-cı ildə əldə edilmişdir. https://www.merriam-webster.com/dictionary/turn%20a%20blind%20eye

Moon, R. (1998). *Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach.* Clarendon Press. https://global.oup.com/academic/product/fixed-expressions-and-idioms-in-english-9780198236146

Nunberg, G., Sag, I. A., & Wasow, T. (1994). Idioms. *Language, 70*(3), 491–538. https://doi.org/10.2307/416483

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003004

Sadigova, S. (2024). A comparative analysis of idiomatic expressions in English and Azerbaijani: Cultural and linguistic insights. *Acta Globalis Humanitatis et Linguarum, 1*(1), 158–167. https://doi.org/10.69760/aghel.024061

Sadigzade, Z. (2025). Phraseological universals and particulars: A cross-cultural examination of English expressions. *Porta Universorum, 1*(4), 54–62. https://doi.org/10.69760/portuni.0104005

Sadiqzade, Z. (2025). Idiomatic expressions and their impact on lexical competence. *Journal of Azerbaijan Language and Education Studies, 2*(1), 26–33. https://doi.org/10.69760/jales.2025001002

Authors	**Ulkar Baxshalıyeva** Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut ORCID: https://orcid.org/0009-0006-7039-5660 **Sevinc Mammadova** Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut ORCID: https://orcid.org/0009-0000-6528-927X

Received: 05.08.2026
Revised: 10.08.2026
Accepted: 19.09.2026
Published: 21.09.2026

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

Sosial şəbəkələrin xarakterik xüsusiyyətləri və müasir dilin leksik təkamülündə rolu

Məhsəti Qasım qızı Əsgərova
Naxçıvan Dövlət Universiteti, Azərbaycan

Xülasə

Məqalədə sosial şəbəkələrin kommunikativ xüsusiyyətləri ilə leksik dəyişmə mexanizmləri arasındakı əlaqə nəzəri icmal və illüstrativ dil təhlili əsasında araşdırılır. Məqsəd yeni sözün yaranmasını, mövcud sözün yeni məna qazanmasını, alınmanı və dillərarası resursların situativ birləşməsini bir-birindən fərqləndirməkdir. Tədqiqat kompüter vasitəli kommunikasiya, leksik innovasiyaların yayılması və rəqəmsal çoxdillilik üzrə seçilmiş elmi mənbələrin məqsədyönlü sintezinə əsaslanır; sistematik icmal və ya ayrıca sosial media korpusunun statistik təhlili kimi təqdim edilmir. İngilis dilindən və Azərbaycan dilində qurulmuş nümunələrdən istifadə olunmaqla sözün forması, kontekstual mənası, qrammatik uyğunlaşması və kommunikativ funksiyası müqayisə edilir. Təhlil göstərir ki, sosial şəbəkələrdə görünən yeniliklərin hamısı yeni leksik vahid deyil: bəzi hallarda mövcud söz ixtisaslaşmış məna qazanır, bəzi hallarda isə xarici element yerli qrammatik konstruksiyada işlədilir. Hashtaglar və vizual işarələr də leksik vahidlərlə eyniləşdirilmədən diskurs funksiyaları baxımından nəzərdən keçirilməlidir. Məqalədə görünürlük, təkrar istifadə, sosial yayılma və sabitləşmə ayrı analitik mərhələlər kimi təklif olunur. Bu çərçivə yüksək paylaşılma göstəricisinin avtomatik olaraq ümumi dilə daxilolma demək olmadığını aydınlaşdırır. Nəticələr Azərbaycan dilində gələcək korpus tədqiqatları, rəqəmsal leksikoqrafiya və üsluba həssas dil tədrisi üçün metodik istiqamətlər müəyyənləşdirir. Azərbaycan nümunələrinin yayılma tezliyi və normativ statusu haqqında empirik iddia irəli sürülmür.

Açar sözlər: *sosial şəbəkələr, leksik dəyişmə, neologizm, leksik alınma, semantik dəyişmə, kod-dəyişmə, rəqəmsal diskurs*

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

The Characteristics of Social Networks and Their Role in Contemporary Lexical Change

Abstract

This article examines the relationship between the communicative characteristics of social networks and mechanisms of lexical change through a theoretical review and illustrative linguistic analysis. It aims to distinguish the formation of new words, the development of new meanings, borrowing, and the situated combination of resources from different languages. The study draws on a purposive synthesis of selected scholarship on computer-mediated communication, the diffusion of lexical innovations, and digital multilingualism; it is neither a systematic review nor a statistical analysis of an independently collected social-media corpus. English expressions and constructed Azerbaijani examples are compared in terms of form, contextual meaning, grammatical adaptation, and communicative function. The analysis shows that innovations encountered on social networks are not necessarily new lexical units: existing words may acquire specialized meanings, while foreign elements may enter local grammatical constructions. Hashtags and visual signs also require analysis of their discourse functions rather than automatic classification as lexical items. Visibility, repeated use, social diffusion, and conventionalization are proposed as distinct analytical stages. This framework clarifies why extensive circulation does not automatically establish a form as part of the general lexicon. The discussion identifies methodological directions for future Azerbaijani corpus research, digital lexicography, and register-sensitive language teaching. No empirical claims are made about the frequency or normative status of the Azerbaijani illustrations.

Keywords: *social networks, lexical change, neologism, lexical borrowing, semantic change, code-switching, digital discourse*

1. Giriş

Dil cəmiyyətin sosial, mədəni, iqtisadi və texnoloji inkişafını əks etdirən dinamik sistemdir. Cəmiyyət dəyişdikcə onun kommunikativ ehtiyacları da dəyişir və bu dəyişikliklər ilk növbədə dilin leksik səviyyəsində özünü göstərir. Yeni əşyaların, texnologiyaların, sosial münasibətlərin və anlayışların meydana çıxması onları ifadə etmək üçün yeni söz və ifadələrin yaranmasını zəruri edir. Bu baxımdan leksik sistem dilin ən dinamik və dəyişkən komponentlərindən biri hesab olunur. Leksik vahidlərin yaranması, başqa dillərdən alınması, mənalarının genişlənməsi və ya dəyişməsi, müəyyən sözlərin istifadədən çıxması dilin təbii inkişaf mexanizmlərini təşkil edir.

Rəqəmsal kommunikasiya bu prosesləri həm görünən edir, həm də sözlərin müxtəlif auditoriyalar arasında dövriyyəsi üçün yeni imkanlar yaradır. Lakin sosial şəbəkədə rast gəlinən hər bir qeyri-adi forma nə həmin platformada yaranmış, nə də artıq ümumi dilə daxil olmuş vahid sayılmalıdır. Yeni sözün yaranması, yayılması və sabitləşməsi ayrı araşdırma suallarıdır. Sosial media materialını leksik dəyişmənin sübutu kimi qiymətləndirmək üçün bu mərhələlərin fərqləndirilməsi vacibdir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

Crystal (2006) rəqəmsal ünsiyyətin müxtəlif formalarını nəzərdən keçirərək internetin dil istifadəsinə əlavə imkanlar verdiyini göstərir. Androutsopoulos (2006a) isə kompüter vasitəli kommunikasiyanın sosial və situativ müxtəlifliyinə diqqət yönəldir. Bu yanaşmalar əsasında vahid və dəyişməz "internet dili" təsəvvürü əvəzinə, konkret iştirakçıları, məqsədləri və üslub seçimləri olan kommunikativ təcrübələrdən danışmaq daha dəqiqdir.

Məqalənin məqsədi sosial şəbəkələrin xarakterik xüsusiyyətlərini leksik innovasiyanın konkret mexanizmləri ilə əlaqələndirmək və bu mexanizmləri Azərbaycan dili üçün tətbiq oluna bilən analitik çərçivədə sistemləşdirməkdir. Üç sual əsas götürülür: hansı kommunikativ xüsusiyyətlər leksik yeniliyin görünməsinə və yayılmasına şərait yaradır; formalaşma, məna dəyişməsi və dillərarası təsir necə fərqləndirilməlidir; situativ istifadədən daha sabit leksik vahidə keçidi araşdırmaq üçün hansı göstəricilər tələb olunur?

İşin töhfəsi sosial medianın dilə ümumi "fayda" və ya "zərər" verməsi haqqında hökm çıxarmaq deyil, müxtəlif hadisələrin eyni leksik yenilik etiketi altında qarışdırılmasının qarşısını alan meyarlar təklif etməkdir. İngilisdilli tədqiqatlardan alınan nəticələr nəzəri müqayisə üçün istifadə edilir; onlar Azərbaycan dilində eyni proseslərin eyni miqyasda getdiyinin birbaşa sübutu kimi qəbul olunmur.

2. Nəzəri çərçivə və tədqiqat yanaşması

2.1. Əsas anlayışların sərhədləri

Bu məqalədə "sosial şəbəkə" istifadəçilərin əlaqə qurduğu və məzmun paylaşdığı rəqəmsal platforma mənasında işlədilir. Sosiolinqvistik mənada sosial şəbəkə isə insanlar arasındakı münasibətlər sistemidir. Platformanın özü ilə həmin platformada yaranan əlaqələr şəbəkəsi eyni anlayış deyil. Leksik vahidin yayılmasını izah edərkən həm texniki ünsiyyət mühiti, həm də istifadəçilərin qarşılıqlı münasibətləri nəzərə alınmalıdır.

"Leksik dəyişmə" yeni formanın yaranmasını, yeni mənanın inkişafını və leksik vahidin istifadə sahəsinin dəyişməsini əhatə edən geniş anlayışdır. "Neologizm" isə yeniliyi müəyyən dövr və dil icması ilə bağlı olan vahidi bildirir. Sosial media ilə əlaqəli sözün bu gün işlənməsi onun hazırda bütün istifadəçilər üçün yeni olması demək deyil. Məqalədə clickbait, repost və DM kimi formalar 2026-cı ildə yeni yaranmış vahidlər kimi deyil, müxtəlif leksik və qrafik mexanizmləri göstərən nümunələr kimi götürülür.

Leksik alınma ilə kod-dəyişmə arasında da fərq saxlanmalıdır. Alınma bir dilin söz ehtiyatına daxilolma və müəyyən dərəcədə konvensionallaşma ilə, kod-dəyişmə isə çoxdilli ünsiyyətdə dil resurslarının situativ növbələşməsi ilə əlaqələndirilir. Ayrı bir xarici sözün görünməsi bu iki izahdan hansının doğru olduğunu müəyyənləşdirmək üçün kifayət etmir. İstifadənin təkrarlanması, müxtəlif danışanlar arasında yayılması və qarşılıqlı anlaşılması əlavə məlumat tələb edir.

2.2. Mənbələr və təhlil qaydası

Tədqiqat seçilmiş ədəbiyyatın nəzəri sintezi və dil nümunələrinin keyfiyyət yönümlü təhlili kimi qurulmuşdur. Mənbələr rəqəmsal ünsiyyətin sosial müxtəlifliyi, leksik innovasiyaların yayılması, dillərarası uyğunlaşma, hashtagların funksiyaları və üslub dəyişkənliyi ilə birbaşa əlaqəsinə görə seçilmişdir. Ədəbiyyat siyahısındakı on mənbə bu tematik çərçivəni təşkil edir. Biblioqrafik

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

məlumatların yoxlanmasında nəşriyyat və jurnal səhifələrindən, habelə universitet repozitoriyasından istifadə edilmişdir. Tam mətn əlçatan olmadıqda müzakirə mənbənin nəşriyyat xülasəsində təsdiqlənən ümumi müddəalarla məhdudlaşdırılmışdır.

İcmal bütün mövcud tədqiqatları əhatə edən sistematik axtarış kimi təqdim edilmir: əvvəlcədən qeydiyyata alınmış protokol, mənbələrin tam seçilmə axını və meta-analiz aparılmamışdır. Məqsəd sahədəki bütün nəticələrin çəkisini ölçmək deyil, konkret terminoloji və metodoloji fərqləri izah etməkdir. Bu seçim mənbələrin təmsilçiliyini məhdudlaşdırır və nəticələrin nəzəri xarakterini müəyyən edir.

Təhlil vahidi ayrıca söz, söz birləşməsi və ya rəqəmsal işarənin konkret istifadə modelidir. Hər nümunədə əvvəlcə forma, sonra kontekstual məna, daha sonra qrammatik uyğunlaşma və kommunikativ funksiya qiymətləndirilir. Bir nümunədə bir neçə prosesin eyni vaxtda iştirakı mümkün sayılır. Azərbaycan dilində verilən cümlələr izah üçün qurulmuş illüstrasiyalardır; real istifadəçilərin paylaşımlarından toplanmış korpus materialı və ya birbaşa sitat deyildir. Buna görə onların tezliyi, sosial bölgüsü və qəbul səviyyəsi hesablanmır.

3. Sosial şəbəkələrin kommunikativ xüsusiyyətləri

Sosial şəbəkələr insanların rəqəmsal mühitdə əlaqə yaratmasına, məlumat paylaşmasına, mətn, şəkil, video və səs vasitəsilə kommunikasiya qurmasına imkan verən interaktiv platformalardır. Ənənəvi kütləvi informasiya vasitələrindən fərqli olaraq sosial şəbəkələrdə kommunikasiya birtərəfli xarakter daşımır. İstifadəçi həm informasiya istehlakçısı, həm də informasiya istehsalçısıdır.

Leksik dəyişmə baxımından birinci mühüm imkan məzmunun sürətlə ötürülməsi və yenidən paylaşılmasıdır. Yeni ifadənin geniş auditoriyaya çatması mümkündür, lakin bu imkan onun mütləq yayılacağını göstərmir. Eyni mətnin çoxsaylı təkrar paylaşılması bir çox müstəqil istifadəçinin həmin ifadəni öz nitqinə daxil etməsi ilə eyniləşdirilməməlidir. Görünürlük ilə mənimsənilmə arasındakı fərq sonrakı korpus təhlilində ayrıca ölçülməlidir.

İkinci mühüm xüsusiyyət interaktivlikdir. Sosial şəbəkə istifadəçiləri dil vahidlərini sadəcə qəbul etmir, onları dəyişdirir, qısaldır, yeni kontekstə uyğunlaşdırır və yeni formalar yaradırlar. Beləliklə, dil yaradıcılığı yalnız peşəkar yazıçılar, jurnalistlər və ya dil mütəxəssisləri ilə məhdudlaşmır.

Qeyri-rəsmilik də bir çox şəxsi paylaşım və şərhin mühüm xüsusiyyətidir, lakin bütün sosial media ünsiyyətinin dəyişməz əlaməti deyil. Universitetin rəsmi elanı, şəxsi söhbət və reklam mətni eyni platformada fərqli üslublarda hazırlana bilər. Pavalanathan və Eisenstein (2015) onlayn ünsiyyətdə auditoriya ilə əlaqəli dil dəyişkənliyini araşdırırlar. Buna görə qısaltma və ya danışıq elementinin istifadəsini yalnız platformanın texniki xüsusiyyəti ilə izah etmək kifayət etmir.

Dördüncü xüsusiyyət multimodallıqdır. Sosial şəbəkələrdə mətn təkbaşına deyil, emoji, şəkil, video, GIF, hashtag və digər semiotik vasitələrlə birlikdə fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən müasir rəqəmsal kommunikasiya yalnız sözlərdən ibarət deyil; müxtəlif işarə sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır.

Platformaların dillərarası təması asanlaşdırması da vacibdir. Xarici dildə interfeys, video və şərhlərlə qarşılaşma istifadəçiyə əlavə leksik resurslar təqdim edə bilər. Bununla belə, hansı resursun seçilməsi istifadəçinin dil repertuarından, auditoriyadan və ünsiyyət məqsədindən asılıdır. Texnoloji imkan

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

iştirakçının dil seçimini tam müəyyənləşdirmir; sosial məna və qrup münasibətləri də təhlilə daxil edilməlidir (Androutsopoulos, 2006b).

4. Leksik dəyişmənin əsas mexanizmləri

4.1. Söz yaradıcılığı və qısaltma

Rəqəmsal fəaliyyətlərin adlandırılmasında dilin mövcud söz yaradıcılığı resursları işləyir. Clickbait kimi nümunə iki leksik komponentin birləşdirilməsini, repost isə prefiks vasitəsilə yenidən icra mənasının ifadəsini göstərir. Bu formaları eyni "yeni söz" siyahısında təqdim etmək mümkün olsa da, onların quruluş mexanizmləri fərqlidir. Sözün daxili quruluşunu təsvir etmək onun ilk dəfə nə vaxt və hansı platformada yarandığını sübut etmək demək deyil; mənşə haqqında ayrıca tarixi attestasiya tələb olunur.

DM, BTW və IDK kimi qısaltmalar yazılı mətndə daha uzun ifadələrin əvəzində işlənə bilər. Qrafik qısaltma, hərflərlə tələffüz olunan inisializm və bütöv söz kimi tələffüz olunan akronim terminləri avtomatik eyniləşdirilməməlidir. Konkret formanın necə səsləndirildiyi məlum olmadıqda "qısaltma" daha ehtiyatlı ümumi termindir. Bundan başqa, hər qısaltmanı yalnız vaxta qənaətlə izah etmək olmaz: onun seçilməsi qeyri-rəsmi ton və qrupdaxili tanışlıq da ifadə edə bilər.

Konversiya sözün açıq sözdüzəldici şəkilçi olmadan başqa nitq hissəsi kimi işlənməsidir. Lakin to like və to message formalarını sadəcə rəqəmsal mühitdə işlənməsinə görə sosial medianın yaratdığı yeni feillər saymaq düzgün deyil. Like nümunəsində əsas diqqət artıq mövcud feilin platformadakı reaksiyanı bildirmək üçün ixtisaslaşmasına yönəldilməlidir. "A like" və "three likes" modelləri isə həmin rəqəmsal reaksiyanın sayıla bilən isim kimi təqdim edilməsini göstərir. Beləliklə, nitq hissəsi ilə məna dəyişikliyi ayrı səviyyələrdə yoxlanmalıdır.

4.2. Semantik ixtisaslaşma və məcazi məna

Follow sözünün sosial media kontekstində hesabın yeniliklərini izləmə ilə əlaqələndirilməsi mövcud hərəkət anlayışının yeni istifadə sahəsinə uyğunlaşdırılmasını göstərir. Like isə ümumi bəyənmə mənası ilə yanaşı, interfeysdə konkret reaksiya hərəkətinin adı kimi işlənə bilər. Hər iki halda sözün görünən forması dəyişmədən istifadə şərtləri daralır. Belə nümunələrdə yalnız forma siyahısına əsaslanan axtarış leksik yeniliyi müəyyənləşdirmək üçün yetərli deyil: cümlənin və platformadakı fəaliyyətin konteksti nəzərə alınmalıdır.

Viral nümunəsində yoluxma və yayılma təsviri rəqəmsal məzmunun dövriyyəsini ifadə edən məcazi istifadəyə əsas verir. Story isə müəyyən sosial media kontekstində ayrıca məzmun formatının adı kimi ixtisaslaşa bilər. Bu işlənmələr əvvəlki mənaların aradan qalxması demək deyil; fərqli mənalar yanaşı mövcud ola bilər. Platformaya aid mənanın müəyyənləşdirilməsi də bütün platformalarda eyni texniki xüsusiyyətlərin mövcudluğu haqqında iddia tələb etmir.

Azərbaycan dilində "paylaşmaq" və "izləmək" feilləri üzərində qurulan nümunələr də forma ilə məna arasındakı bu fərqi açıqlamağa imkan verir. "Məlumatı səhifəmdə paylaşdım" cümləsində feilin mənası rəqəmsal yayımla dəqiqləşir. Burada xarici söz görünmədiyinə görə dillərarası təsirin tamamilə yoxluğu nəticəsi çıxarılmamalıdır; eyni zamanda yalnız semantik oxşarlıq əsasında tarixi

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

kalkalaşma iddiası da irəli sürülməməlidir. Belə iddia əvvəlki istifadə nümunələri və zaman üzrə müqayisə tələb edir.

4.3. Alınma və yerli qrammatik uyğunlaşma

Asgarova və Babayeva (2025) texnoloji inkişafla bağlı leksik alınmaları və onların digər dillərdə uyğunlaşdırılmasını müzakirə edirlər. Hazırkı məqalədə həmin ümumi problem sosial media vahidlərinin forma, məna və istifadə şərtləri üzrə fərqləndirilməsinə yönəldilir. İngilis mənşəli elementin saxlanılması ilə onun Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunda işlədilməsi bir-birini istisna etmir.

Məsələn, izah üçün qurulmuş "Postu paylaşdım" cümləsində post elementinə müəyyən təsirlik halın -u şəkilçisi artırılır. "Postlar" modelində -lar cəm şəkilçisi görünür. Bunlar yeni leksik vahid yaradan sözdüzəltmə deyil, həmin əsasın qrammatik dəyişmələridir. "Like etdim" konstruksiyasında isə xarici element Azərbaycan dilinin etmək feili ilə birləşir və zaman-şəxs mənaları etdim formasında ifadə olunur. Buna görə bütün qarışıq birləşmələri "hibrid söz" adlandırmaqdansa, söz və sintaktik konstruksiya səviyyələrini ayırmaq daha dəqiqdir.

Tankosić və Dovchin (2023) Bosniya, Serbiya və Monqolustan kontekstlərində sosial media resurslarının yerli orfoqrafik, qrammatik və semantik xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırılmasını göstərirlər. Bu nəticə xarici elementlərin sadəcə dəyişmədən köçürülməsi təsəvvürünü məhdudlaşdırır. Lakin həmin dillər üzrə müşahidələr Azərbaycan dilində konkret vahidin artıq sabit alınma statusu qazandığını təsdiqləmir; yerli istifadə ayrıca araşdırılmalıdır.

4.4. Kod-dəyişmə və sosial funksiya

"Bu gün meeting-dəyəm" cümləsi xarici əsasla Azərbaycan dilinin şəkilçilərinin birləşməsini göstərən analitik illüstrasiyadır. Bu birləşmə qrammatik uyğunlaşmanı görünən etsə də, tək nümunə əsasında meeting sözünü artıq ümumi dilin sabit alınması elan etmək olmaz. Sözü işlədən şəxsin çoxdilli repertuarı, eyni icmada təkrar istifadə və ifadənin auditoriya tərəfindən anlaşılması haqqında məlumat lazımdır.

Kod-dəyişmə bəzən mövzuya uyğun termin seçimi, sitat gətirmə, yumor və ya qrup mənsubiyyətinin ifadəsi ilə əlaqəli ola bilər. Androutsopoulosun (2006b) diaspor veb-məkanları üzrə tədqiqatı dil seçimini identikliklə əlaqələndirməyə əsas verir. Bununla belə, konkret istifadəçinin xarici söz seçməsinin səbəbini yalnız mətnə baxmaqla qəti müəyyənləşdirmək olmaz. Sosial funksiya kontekstlə əsaslandırılmalı, zərurət olduqda müsahibə və qarşılıqlı ünsiyyət materialı ilə tamamlanmalıdır.

Beləliklə, leksik alınma, qrammatik inteqrasiya və kod-dəyişmə bir-biri ilə əlaqəli olsa da, eyni anlayış deyil. İlki daha çox vahidin dil icmasında qəbuluna, ikincisi quruluşuna, üçüncüsü isə çoxdilli ünsiyyətdə seçiminə aiddir. Bu fərq həm annotasiya qaydası, həm də tədrisdə verilən izah üçün əhəmiyyətlidir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

5. İllüstrativ nümunələrin müqayisəsi

Cədvəl 1 əsas təhlil meyarlarını yığcam şəkildə göstərir. Azərbaycan nümunələri məqalə üçün qurulmuşdur; cədvəl korpus nəticəsi, tezlik sıralaması və ya normativ tövsiyə deyil. Bir vahid üçün göstərilən aparıcı proses digər proseslərin iştirakını istisna etmir.

Cədvəl 1. Forma, məna və istifadə səviyyələrinin fərqləndirilməsi

Nümunə	Aparıcı proses	Şərhin sərhədi
clickbait	Komponentlərin birləşməsi	Quruluşun təhlili yaranma tarixini təsdiqləmir.
repost	Prefiksasiya	Morfoloji model yayılma tezliyini göstərmir.
DM	Qısaltma	Tələffüz və sosial funksiya ayrıca yoxlanmalıdır.
follow / like	Mənanın ixtisaslaşması	Mövcud feilin rəqəmsal istifadəsi yeni feil yaranması deyil.
viral	Məcazi məna	Məna kontekstdə müəyyənləşdirilir.
Postu paylaşdım	Xarici əsasın qrammatik uyğunlaşması	Hal şəkilçisi alınmanın ümumi qəbulunu sübut etmir.
Like etdim	Qarışıq feili konstruksiya	Sintaktik birləşmə ayrıca hibrid söz deyil.
Bu gün meeting-dəyəm	Çoxdilli resursların birləşməsi	Alınma və kod-dəyişmə ayrımı əlavə məlumat tələb edir.
#kitabgünü	Mövzu indekslənməsi	Hashtag avtomatik yeni leksem sayılmır.

Cədvəldəki müqayisə “rəqəmsal yenilik” ifadəsinin müxtəlif səviyyələri birləşdirdiyini göstərir. Clickbait nümunəsində sözün daxili quruluşu, follow nümunəsində məna, “like etdim” modelində sintaktik uyğunlaşma, hashtagda isə mətnin təşkilinə aid funksiya ön plana çıxır. Bu səviyyələr ayrılmadıqda eyni hadisə bir neçə dəfə sayılır və alınan təsnifatın izah gücü zəifləyir.

6. Hashtaglar və multimodal məna

Hashtag söz və ya söz birləşməsini axtarıla bilən mövzu göstəricisinə çevirə bilər. Zappavigna (2015) hashtagların linqvistik funksiyalarını araşdıraraq onları yalnız texniki etiket kimi nəzərdən keçirməyin məhdudluğunu göstərir. Lakin # işarəsinin əlavə olunması ilə hər dəfə yeni leksem yarandığı nəticəsi çıxmır. Məsələn, illüstrativ #kitabgünü formasında mövzuya aid sözlər indeksləmə funksiyasında birləşdirilir; onun ayrıca leksik vahid olub-olmaması əlavə istifadə məlumatına bağlıdır.

Hashtagın mövqeyi də şərh üçün əhəmiyyətlidir. Mövzunu bildirən etiketlə bütöv paylaşım haqqında ironik münasibət yaradan etiket eyni kommunikativ işi görmür. Birinci halda məzmunun tapılması, ikinci halda isə münasibətin ifadəsi ön plana çıxa bilər. Bu fərq hashtagların təhlilində formanın, yerləşmənin və mətnlə əlaqənin birlikdə qeyd olunmasını tələb edir.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License
ISSN 3078-6177

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

Emoji, GIF və şəkil də mətnin necə anlaşılmasına təsir göstərə bilər, lakin onların hamısını söz ehtiyatının artımı kimi hesablamaq olmaz. Məsələn, eyni cümlənin gülümsəmə işarəsi ilə və onsuz təqdim edilməsi ehtimal olunan tonu dəyişə bilər; bu, özlüyündə cümlədəki sözlərin lüğəvi mənasının dəyişməsi demək deyil. Vizual işarənin sabit leksik məna daşıyıb-daşımadığını müəyyənləşdirmək üçün müxtəlif kontekstlərdə istifadəsi müqayisə edilməlidir.

Buna görə multimodallıq leksik dəyişmənin ətraf mühiti və şərh şərti kimi nəzərdən keçirilir. Dilin leksik sistemi ilə rəqəmsal diskursun bütün semiotik imkanlarını eyniləşdirmək təhlilin sərhədlərini həddindən artıq genişləndirər. Məqalənin çərçivəsi sözün mənasını dəyişdirən istifadə ilə bütöv mesajın tonunu dəyişdirən işarəni ayırmağı təklif edir.

7. Yeniliyin görünürlükdən sabit istifadəyə keçidi

Ədəbiyyatın sintezi əsasında görünürlük, təkrar istifadə, sosial yayılma və sabitləşmə dörd analitik mərhələ kimi fərqləndirilə bilər. Görünürlük istifadəçinin forma ilə qarşılaşmasıdır. Təkrar istifadə eyni və ya oxşar formanın yenidən işlədilməsidir. Sosial yayılma onun müxtəlif istifadəçilər və qruplar arasında dövriyyəsini, sabitləşmə isə məna və istifadə şərtlərinin daha davamlı tanınmasını nəzərdə tutur. Bu ardıcıllıq bütün sözlər üçün məcburi və düzxətli inkişaf qanunu deyil, tədqiqat suallarını ayıran işçi çərçivədir.

Grieve, Nini və Guo (2018) Amerika Twitter materialında leksik innovasiyaların coğrafi yayılmasını araşdıraraq yeni sözlərin hər yerdə eyni şəkildə yayılmadığını göstərirlər. Məqalənin burada əhəmiyyəti sosial medianı coğrafiyadan və dil icmalarından tam ayrılmış məkan saymamağa əsas verməsidir. Azərbaycan dili üzrə oxşar nəticə əldə etmək üçün isə ayrıca məkan və zaman məlumatı olan material tələb edilir.

Würschinger (2021) leksik yeniliyin yayılmasını qiymətləndirərkən ümumi tezliyin zaman və sosial əlaqə məlumatı ilə tamamlanmasının vacibliyini göstərir. Oxşar sayda işlənən vahidlər müxtəlif davamlılıq və icmalararası yayılma göstəricilərinə malik ola bilər. Bu nəticə təkcə çox işlənməyə əsaslanan leksikoqrafik qərarın məhdudluğunu aydınlaşdırır.

Bu yanaşmadan çıxış edən gələcək Azərbaycan dili tədqiqatında xam işlənmə sayı ilə yanaşı, müstəqil istifadəçi sayı, fərqli icmalarda görünmə, dövrlər üzrə davamlılıq və kontekst müxtəlifliyi qeydə alına bilər. Təkrar paylaşımlar, reklam şablonları və avtomatlaşdırılmış mətnlər ayrıca işarələnməlidir. Beləliklə, bir hesabın eyni ifadəni çox təkrarlaması ilə çoxsaylı istifadəçilərin həmin ifadəni müxtəlif məqsədlərlə işlətməsi fərqləndirilər. Bu göstəricilər hazırkı məqalədə ölçülmür; gələcək araşdırma üçün təklif edilir.

8. Standart dil və tədris baxımından müzakirə

Sosial şəbəkədə qeyri-standart yazılışın olması istifadəçinin bütün ünsiyyət şəraitində eyni şəkildə yazdığını göstərmir. Tagliamonte və Denis (2008) yeniyetmələrin ani mesajlaşmasını onların danışıq materialı ilə müqayisə edərək rəqəmsal ünsiyyətin mövcud dil sistemindəki dəyişkənliklə əlaqəsini göstərmişlər. Bu nəticə həmin materialın avtomatik “dil dağılması” kimi şərh edilməsini əsaslandırmır. Bununla belə, bir ingilisdilli qrup üzrə nəticə Azərbaycan dilində bütün yaş qruplarının yazı bacarığı haqqında ümumi hökm üçün kifayət deyil.

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

Standart dil normasının öyrədilməsi ilə qeyri-rəsmi ünsiyyətin funksional izahı bir-birini istisna etmir. Rəsmi ərizədə, akademik məqalədə və dostlar arasındakı mesajda fərqli seçimlər münasib ola bilər. Tədris məqsədi hər xarici sözü mexaniki qadağan etmək və ya hər yeniliyi qeyd-şərtsiz qəbul etmək əvəzinə, tələbənin məna, auditoriya və janra uyğun seçim etməsini inkişaf etdirməkdir.

Məsələn, "Postu like etdim" illüstrasiyası ilə "Paylaşımı bəyəndim" cümləsi müqayisə oluna bilər. Tələbə yalnız xarici elementi tapmaqla kifayətlənməməli, bəyənmənin platformada düymə vasitəsilə bildirilən reaksiya, yoxsa ümumi münasibət olduğunu izah etməlidir. Rəsmi hesabat üçün "Paylaşıma bəyənmə reaksiyası verdim" kimi daha açıq ifadə lazım gələ bilər. Belə tapşırıq söz əvəzlənməsinin bütün kontekstlərdə eyni məna vermədiyini göstərir.

Başqa bir tapşırıqda qısa paylaşım universitet elanı formasına çevrilə bilər. Tələbədən qısaltmaları açmaq, anlaşılmayan xarici elementləri izah etmək və münasib üslub seçmək tələb olunur. Qiymətləndirmə yalnız orfoqrafiyaya deyil, məna dəqiqliyinə, auditoriya üçün aydınlığa və janra uyğunluğa əsaslana bilər. Bunlar nəzəri təhlildən irəli gələn metodik təkliflərdir; onların təlim nəticələrinə təsiri bu məqalədə eksperimental şəkildə yoxlanılmamışdır.

9. Məhdudiyyətlər və gələcək tədqiqat

Tədqiqatın əsas məhdudiyyəti Azərbaycan dilində müstəqil toplanmış sosial media korpusunun olmamasıdır. Buna görə alınmaların nisbəti, yeni sözlərin yayılma sürəti, yaş və regional fərqlər haqqında statistik nəticə verilmir. Nümunələr izah məqsədilə seçildiyindən onlar bütün platformaları və istifadəçi qruplarını təmsil etmir. Mənbələrin məqsədyönlü seçilməsi və bir hissəsinin yalnız nəşriyyat xülasəsi səviyyəsində əlçatan olması da sintezin əhatəsini məhdudlaşdırır.

Gələcək empirik işdə platforma, janr, zaman intervalı və dil seçimi əvvəlcədən müəyyənləşdirilməlidir. Nümunələrin necə axtarıldığı, təkrarların necə çıxarıldığı və qarışıq dilli paylaşımların necə təsnifləndirildiyi sənədləşdirilməlidir. Semantik dəyişmə yalnız söz formalarının sayılması ilə müəyyənləşdirilmədiyinə görə seçilmiş kontekstlərin əl ilə yoxlanması vacibdir. Birdən çox qiymətləndirici işlədikdə kateqoriyaların izahı və qərarlar arasındakı uyğunluq da göstərilməlidir.

Məlumatların təhlili platformanın istifadə şərtlərini və tədqiqat iştirakçılarının məxfiliyini nəzərə almalıdır. Açıq paylaşımın məqalədə birbaşa təkrarlanması bəzən axtarış vasitəsilə müəllifin müəyyənləşdirilməsini asanlaşdıra bilər. Buna görə istifadəçi adlarının çıxarılması, həssas məzmunun minimallaşdırılması və sitatın zəruriliyinin qiymətləndirilməsi gələcək məlumat toplama planının tərkib hissəsi olmalıdır. Hazırkı işdə fərdi istifadəçi məlumatı toplanmamışdır.

10. Nəticə

Sosial şəbəkələr leksik yeniliyin yaranması və yayılması üçün mühüm kommunikativ şərait yaradır, lakin həmin şəraitin mövcudluğu bütün yeniliklərin dil sistemində sabitləşməsi demək deyil. Məqalənin nəzəri təhlili formalaşma, semantik dəyişmə, alınma, qrammatik uyğunlaşma və kod-dəyişmənin ayrı meyarlarla qiymətləndirilməli olduğunu göstərir. Hashtag və vizual işarələrin diskurs funksiyaları da yeni sözlərin sayına mexaniki şəkildə daxil edilməməlidir.

Təklif olunan çərçivədə forma və məna təhlili sosial yayılma göstəriciləri ilə əlaqələndirilir. Yeni vahidin görünməsi, təkrar işlənməsi, müxtəlif icmalara yayılması və sabitləşməsi fərqli müşahidə

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

səviyyələridir. Bu fərqləndirmə sosial medianın dilə təsirini ümumi müsbət və ya mənfi qiymətləndirmədən daha dəqiq tədqiqat suallarına keçməyə imkan verir.

Azərbaycan dili üçün əsas perspektiv kontekstual annotasiyası olan zamanəsaslı korpusun qurulması və rəqəmsal istifadə ilə müxtəlif janrlardakı istifadə arasında müqayisə aparılmasıdır. Tədrisdə isə leksik yeniliklərin izahı standart dil bacarıqları və üsluba uyğun seçimlə əlaqələndirilə bilər. Hazırkı məqalə bu istiqamətlər üçün analitik əsas təklif edir; yerli leksik dəyişmənin miqyası və səbəbləri haqqında yekun empirik nəticə iddiası daşımır.

Ədəbiyyat

Androutsopoulos, J. (2006a). Introduction: Sociolinguistics and computer-mediated communication. Journal of Sociolinguistics, 10(4), 419–438. https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2006.00286.x

Androutsopoulos, J. (2006b). Multilingualism, diaspora, and the Internet: Codes and identities on German-based diaspora websites. Journal of Sociolinguistics, 10(4), 520–547. https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2006.00291.x

Asgarova, M., & Babayeva, S. (2025). The impact of technological advances and AI on linguistic evolution and lexical borrowing. EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education, 2(1), 15–23. https://doi.org/10.69760/egjlle.250002

Crystal, D. (2006). Language and the Internet (2nd ed.). Cambridge University Press. https://www.cambridge.org/core/books/language-and-the-internet/8F85B9421BA8C0435F67142D0DD14AD2

Grieve, J., Nini, A., & Guo, D. (2018). Mapping lexical innovation on American social media. Journal of English Linguistics, 46(4), 293–319. https://doi.org/10.1177/0075424218793191

Pavalanathan, U., & Eisenstein, J. (2015). Audience-modulated variation in online social media. American Speech, 90(2), 187–213. https://doi.org/10.1215/00031283-3130324

Tagliamonte, S. A., & Denis, D. (2008). Linguistic ruin? LOL! Instant messaging and teen language. American Speech, 83(1), 3–34. https://doi.org/10.1215/00031283-2008-001

Tankosić, A., & Dovchin, S. (2023). The impact of social media in the sociolinguistic practices of the peripheral post-socialist contexts. International Journal of Multilingualism, 20(3), 869–890. https://doi.org/10.1080/14790718.2021.1917582

Würschinger, Q. (2021). Social networks of lexical innovation. Investigating the social dynamics of diffusion of neologisms on Twitter. Frontiers in Artificial Intelligence, 4, Article 648583. https://doi.org/10.3389/frai.2021.648583

Zappavigna, M. (2015). Searchable talk: The linguistic functions of hashtags. Social Semiotics, 25(3), 274–291. https://doi.org/10.1080/10350330.2014.996948

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License **ISSN 3078-6177**

Vol. 3 No. 3 (2026): Tertius
https://doi.org/10.69760/jales.2026003005

Authors	**Mahsati Gasim gizi Asgarova** PhD in Philology, Associate Professor Nakhchivan State University, Azerbaijan Email: mehsetiesgerova@ndu.edu.az ORCID: https://orcid.org/0009-0006-0708-8772

Received: 25.07.2026
Revised: 01.08.2026
Accepted: 20.09.2026
Published: 21.09.2026

This is an open access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License
ISSN 3078-6177

Editorial Board

Journal of Azerbaijan Language and Education Studies • ISSN 3078-6177

Editor-in-Chief

Hasan Alisoy
Lecturer in English & Senior Teacher, Nakhchivan State University, Azerbaijan
ORCID: 0009-0007-0247-476X

Deputy Editor-in-Chief

Ilhama Mammadova
PhD in Philology, Associate Professor; Head of Department of English Language and Translation, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Executive Secretary

Gerda Urbaite
EuroGlobal Academic Research Press (EGARP), Lithuania

EDITORIAL BOARD

Mehmet Demirezen
Professor Dr., Hacettepe University, Turkey
ORCID: 0000-0002-4061-4715

Shima Ebrahimi
Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Ferdowsi University of Mashhad, Iran
ORCID: 0000-0003-3528-1386

Roxana Mihalache
Associate Professor, English for Specific Purposes & Applied Linguistics, Iași University of Life Sciences, Romania

Bernard Mulo Farenkia
Full Professor, French and Linguistics, Cape Breton University, Canada
ORCID: 0000-0002-9184-8140

Leyla Safarova
PhD in Philology; Deputy Director, Foreign Languages Center, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Dianala M. Bernard
Doctor of Education, Educational Leadership & Curriculum and Instruction, University of the People, Pasadena, United States

Ulfat Zakir oglu Ibrahim
PhD in Philology, Associate Professor; Head of Department of Phonetics and Grammar of French, Azerbaijan University of Languages (ADU), Azerbaijan

Nuray Aliyeva Yadigar qizi
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor; Head of Linguistics Department, Nakhchivan Branch, AMEA, Azerbaijan

Maria Anna Formisano
PhD, Professor of Special Education and Pedagogy, University of Salerno, Italy

Amir Karimi
PhD in History Education; Research Lecturer (Gamification, VR/AR, Metaverse in Education), Farhangian University, Alborz Campus, Iran

Mavludaxon Xosilovna Jumakulova
PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer; Department of Primary Education, Andijan State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Daniel Effiong Umoh
Department of Foreign Languages, University of Uyo, Nigeria

Olatunji Saheed

Federal College of Education (Special), Oyo, Nigeria

Rashad Seyidov
Assistant Professor, Arabic Language, Atatürk University, Faculty of Theology, Erzurum, Turkey

Shirmammad Qulubayli Qudrat oglu
PhD in Philology, Associate Professor, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Ceyran Quliyeva Manaf qizi
PhD in Philology, Associate Professor, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Elnaz Aliyeva Ali qizi
PhD in Philology, Associate Professor, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Mahsati Asgarova Qasim qizi
PhD in Philology, Associate Professor, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Turkan Ismayilli Mehrac qizi
PhD in Philology, Head of Department, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Tehrana Khudaverdiyeva
PhD in Philology, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Aydin Aliyev Arif oghlu
PhD in Pedagogy

Cavid Babayev Sabir oglu
PhD in Philology, Senior Lecturer, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Yasin Babazade Israfil oglu
PhD in Philology, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Leyla Zeynalova Kazim qizi
PhD in Philology, Senior Lecturer, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Sadikhova Sayyara
Doctor of Philosophy in Art Criticism, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Journal of Azerbaijan Language and Education Studies

ISSN 3078-6177

Vol. 3 • No. 3 • 2026 — Tertius

ABOUT THE JOURNAL

The *Journal of Azerbaijan Language and Education Studies* (JALES) is a peer-reviewed, **Gold Open Access** academic journal dedicated to advancing research across language, linguistics, literature, and education. International in scope, the journal welcomes contributions on any language, literary tradition, or educational context. All articles are freely available to readers worldwide.

COPYRIGHT & LICENSING

© 2026 The Authors. This issue is published under the **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**. Authors retain full copyright of their work and grant the journal the right of first publication. Articles may be freely shared and adapted with appropriate attribution.

PUBLISHER & CONTACT

JALES is registered in Azerbaijan

Editor-in-Chief: Hasan Alisoy

Email: editor@portasapientia.com

Address: Alince Mah., Bina 5, Ev 15, Nakhchivan, Azerbaijan

Web: portasapientia.com/index.php/JALES

CALL FOR PAPERS

JALES publishes quarterly and welcomes original research articles, review articles, and case studies in English, Azerbaijani, and other scholarly languages. Each submission undergoes double-blind peer review. Submit your manuscript through our online system at portasapientia.com/index.php/JALES.

Thank you for reading this issue of JALES.

DOI prefix: 10.69760 | Peer-reviewed | Gold Open Access | CC BY 4.0